

T.C
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AİLE DANIŞMANLIĞI VE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
AİLE DANIŞMANLIĞI VE EĞİTİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

OTİSTİK ve ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARIN
ANNELERİNİN OTİSTİK BELİRTİLER GÖSTERME
EĞİLİMLERİ

Yüksek Lisans Tezi

KADRIYE ÖZENER
1350Y52110

İstanbul, Eylül 2016

T.C
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AİLE DANIŞMANLIĞI VE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
AİLE DANIŞMANLIĞI VE EĞİTİMİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

OTİSTİK ve ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARIN
ANNELERİNİN OTİSTİK BELİRTİLER
GÖSTERME EĞİLİMLERİ

Yüksek Lisans Tezi

KADRIYE ÖZENER
1350Y52110

Danışman: Prof. Dr. Oya ÖZKARDAŞ

İstanbul, Eylül 2016

T.C. İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
.....Sosyal Bilimler..... ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

.....Aile Danışmanlığı ve Eğitimi.....
Anabilim DalıAile Danışmanlığı ve Eğitimi.....
yüksek lisans programı13.509.52.110 numaralı öğrencisiKADİRJE
.....ÖZENER in "Ofistik ve Zihinsel Engelli Çocukların
.....Anneleminin Ofistik belirtiler gösterme Eğilimleri....."
başlıklı tez çalışması jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ DANIŞMANI : Prof. Dr. Oya ÖZKARDAŞ.....

JÜRİ ÜYESİ : Prof. Dr. Gökhan MALKOÇ.....

JÜRİ ÜYESİ : Doç. Dr. Asude MALKOÇ.....

İstanbul Ticaret ÜniversitesiEnstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../20.....
Tarih,/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

ETİK KURALLARA UYGUNLUK

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTÜCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamiyle uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

TEŞEKKÜR

BaŐta y¼ksek lisans yapmama destek veren aileme, s¼reçte bana desteği olan arkadaŐım Beyza Sevim'e ve Danışman Hocam Sayın Prof. Dr. Oya ÖZKARDAŞ'a tezim s¼resince yardımlarından dolayı teŐekk¼r ediyorum.

Kadriye ÖZENER

ÖZET

Otizm, erken çocukluk çağında başlayan sosyal etkileşim, dil gelişiminde geriliklerle birlikte yineleyici basmakalıp davranışların görüldüğü nörogelişimsel bir bozukluktur. Otizmlı çocukların sağlıklı olan akrabalarında yapılan aile ve ikiz çalışmalarında otizmin çekirdek belirtilerinin daha sık karşılaşıldığı görülmektedir. Otizmlı çocuklarla özellikle eğitim alanında çalışan eğitimcilerin aile ile işbirliği yapması büyük önem taşımaktadır. Genel popülasyona bakıldığında annelerin otizmlı çocuklarla daha yakından ilgilendiği görüldüğünden çalışma, otistik çocukların annelerinin otistik belirti gösterme eğilimleri üzerine yapılmıştır. Karşılaştırma yapmak için de, zihinsel engelli çocukların annelerinin otistik belirti gösterme eğilimlerine bakılmıştır. Bu doğrultuda otistik ve zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin otistik özellikler gösterme eğilimleri araştırılmıştır.

Çalışmaya otizm tanısı almış 110 çocuğun annesi ile kontrol grubu olarak 52 zihinsel engelli çocuğun annesi alınmıştır. Çalışmada demografik bilgi formu ile beraber normal bireylerde eşik altı otistik özellikleri ölçmeye yönelik bir öz-bildirim anketi olarak geliştirilen 50 maddelik Otizm- Spektrum Anketi (OSA) kullanılmıştır. İki bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında manwhitney-u testi ve t-testi, ikiden fazla bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında kruskallwhallis testi kullanılmıştır. Kruskallwhallis testi sonrasında farklılıkları belirlemek üzere tamamlayıcı olarak manwhitney-u testi testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; zihinsel engelli çocuk sahibi annelerin sosyal beceri puanları, otizmlı çocuk sahibi annelerin sosyal beceri puanlarından yüksek bulunmuştur.

Diğer taraftan ebeveynin eğitim düzeyinin önemi üzerinde durulması gerekliliği dikkat çekmektedir. Annenin lise mezunu olanların otizm spektrum düzeyi eğitim düzeyi ilkokul ve altı olanların otizm spektrum düzeyinden yüksektir. Eğitim düzeyi üniversite olanların daha yüksek otizm spektrum düzeyine sahip olmaları ilgi çekicidir.

Otizimli çocuklara sahip annelerin eşik altı otistik özelliklerinin meslek türüne göre ortalamaları incelendiğinde; mesleği öğretmen olanların sosyal beceri düzeyleri, mesleği ev hanımı olanların sosyal beceri düzeylerinden yüksek saptanmıştır. Sonuç olarak Otizmli çocuğa sahip annelerin eşik altı otistik belirtilerin bazılarında, zihinsel engelli çocuğa sahip annelerinkinden yüksek olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Otizm, Otizm-Spektrum Anketi, Anne, Zihinsel Engelli

ABSTRACT

Autism is a neurodevelopmental disorder where repetitive routine behavior is seen along with retardation in social interaction and language development in the early childhood stages. The family and twin studies done with healthy relatives of autistic children reveal that the core symptoms of autism are more commonly encountered. It is important that educators that especially work with autistic children in the education field cooperate with the families. The general population shows that mothers are more concerned with autistic children, which is why this study was conducted on the mothers of autistic children to determine their tendency for autism. The autism tendency of mothers with mentally disabled children was used for comparison. In this context, the autism tendency in mothers with autistic or mentally disabled children was studied. Mothers of 110 children with autism participated, while 52 mothers with mentally disabled children were the control group. Demographic information form was used along with Autism Spectrum Rating Scale (ASRS9), which is a self-reporting questionnaire of 50 questions and is used for measuring the autism attributes below the threshold in normal individuals. Mann-Whitney-U test and t-test were used to compare the quantitative data between the two independent groups, while Kruskal-Wallis test was used to compare the qualitative data between more than two independent groups. Mann-Whitney-U test was used as a supplementary test in order to determine the differences after the Kruskal-Wallis test. The obtained results were assessed in a 95% confidence interval and 5% level of significance. When the obtained results were assessed, it was found that the social skill scores of mothers with mentally disabled children were higher than that of mothers with autistic children. On the other hand, the education level is a factor that should be focused upon. The mothers who had high school education scored higher on the autism spectrum, compared to mothers who had a primary school education level or less. It is interesting that participants who had a university degree had a higher autism spectrum. When the mean values of the subthreshold in mothers with autistic children were assessed with respect to occupation, it was seen that the social skill levels of teachers were higher than that of housewives. As a result, it was discovered that some of the subthreshold autistic symptoms on mothers with autistic were higher than that of mothers with mentally disabled children.

Keywords:Autism, Autism Spectrum Rating Scale, Mother, Mentally Disabled

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ONAY FORMU	iii
ETİK KURALLARA UYGUNLUK	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
Araştırmanın Amacı.....	3
Araştırmanın Önemi	6
Sayıtlılar.....	6
Sınırlılıklar.....	6
1. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU	7
1.1. Otizm spektrum bozukluklarının DSM-5 kapsamında tanı ölçütleri	8
1.2. Otizmin nedenleri	9
1.2.1. Psikojenik teori:.....	9
1.2.2. Davranışsal Teori:	10
1.2.3. Organik Teori:	10
1.2.4. Kavramsal Teori:	10
1.3. Otizmlı çocukların gelişim özellikleri.....	12
1.3.1. Dil ve İletişim Özellikleri.....	12
1.3.2. Bilişsel özellikler	12
1.3.3. Sosyal Etkileşim Özellikleri	13
1.4. Otizmlı çocuğun aileye katılımıyla ailenin verdiği tepkiler.....	13
1.5. Otizmlı Çocukların ailelerindeki olası otistik belirtiler.....	14
1.5.1. Genetik	15
1.5.2. Geniş Otizm Fenotipi	16
1.6. Otizme Eşlik Eden Güçlükler.....	17
1.6.1. Duygularını ifade etme güçlüğü	17
1.6.2. Sosyal ve İletişim alanındaki bozulmalar.....	18
1.6.3. Psikiyatrik problemler	19
1.6.4. Kişilik bozuklukları.....	21

2. ZİHİNSEL ENGELLİLİK	24
2.1. Zihinsel Engelliliğin Etiyolojisi	24
2.1.1. Kalıtsal Ya Da Kromozomal Anormallikler	24
2.1.2. Çekinik Gen Bozuklukları	25
2.1.3. Bulaşıcı Hastalıklar	25
2.1.4. Kazalar ve çevresel tehlikeler.....	25
2.2. Zihinsel engelli çocukların annelerinin özellikleri.....	25
3. GEREÇ VE YÖNTEM	27
3.1. Evren Ve Örneklem.....	27
3.2. Araştırmanın Modeli	27
3.3. Veri Toplama Araçları	27
3.4. Verilerin Toplanması.....	28
3.5. Verilerin İstatistiksel Analizi	29
4. BULGULAR.....	30
4.1. Annelerin Tanımlayıcı Özellikleri	30
4.2. Engel Türüne Göre Bulgular	33
4.3. Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Tanımlayıcı Özelliklere Göre dağılımı.....	34
4.4. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Tanımlayıcı Özelliklere Göre dağılımı	45
SONUÇ.....	55
EKLER.....	60
KAYNAKÇA	66

TABLolar LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1. Gruplara Göre Tanımlayıcı Özelliklerin Dağılımı	30
Tablo 2. Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Engel Türüne Göre Ortalamaları	33
Tablo 3. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Eğitim Düzeyine Göre Ortalamaları	34
Tablo 4. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Mesleğe Göre Ortalamaları	35
Tablo 5. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Sosyoekonomik Düzeye Göre Ortalamaları.....	37
Tablo 6. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Çocuğun Sırasına Göre Ortalamaları.....	38
Tablo 7. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Anne Yaşına Göre Ortalamaları	39
Tablo 8. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin İlişki Durumuna (Medeni Durumuna) Göre Ortalamaları	40
Tablo 9. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Çocuk Sayısına Göre Ortalamaları	41
Tablo 10. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Aile Tipine Göre Ortalamaları	42
Tablo 11. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Akrabalarda Psikiyatrik Tanı Almış Biri Olma Durumuna Göre Ortalamaları	42
Tablo 12. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Çocuğun Cinsiyetine Göre Ortalamaları	43
Tablo 13. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin diğerk Çocuklarda Sorun Olma Durumuna Göre Ortalamaları.....	44
Tablo 14. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Eğitim Düzeyine Göre Ortalamaları	45
Tablo 15. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Mesleğe Göre Ortalamaları	46
Tablo 16. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Sosyoekonomik Düzeye Göre Ortalamaları.....	47
Tablo 17. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Çocuğun Sırasına Göre Ortalamaları	48
Tablo 18. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Anne Yaşına Göre Ortalamaları.....	49
Tablo 19. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin İlişki Durumu (Medeni Duruma) Göre Ortalamaları	50
Tablo 20. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Çocuk Sayısına Göre Ortalamaları.....	51
Tablo 21. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Aile Tipine Göre Ortalamaları	52
Tablo 22. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Akrabalarda Psikiyatrik Tanı Almış Biri Olma Durumuna Göre Ortalamaları	52

Tablo 23. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Çocuğun Cinsiyetine Göre Ortalamaları.....	53
Tablo 24. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Diğer Çocuklarda Sorun Olma Durumuna Göre Ortalamaları	53

KISALTMALAR

APA	:Amerikan Psikiyatri Birliği
DSM- IV	:Psikiyatrik sınıflama sistemi 4
DSM-V	:Psikiyatrik sınıflama sistemi 5
GOF	:Geniş Otizm Fenotipi
İSEM	: İstanbul Engelliler Müdürlüğü
OSA-TR	: Otizm Spektrum Anketi Türkçe Uyarlaması
OSB	: Otistik Spektrum Bozukluğu
PKU	:Fenilketonüri
ZB	:Zeka bölümü

GİRİŞ

Temelde bir iletişim sorunu olarak adlandırılan otizm; beyin işlevlerini etkileyen nörolojik bir bozukluktan kaynaklanarak, sosyal gelişim ve iletişim bozuklukları, normal olmayan güçlü ve sınırlı ilgi ve yineleyen davranışların varlığı ve bu özelliklerin çeşitli şekillerde ortaya çıkması ile kendini göstermektedir (Aydın, Saraç, 2014).

Otistik çocukların doğumundan veya tanı almasından önce, birçok anne babanın yaşam akışına uyumlu olduğu görünmektedir. Otistik çocukları dünyaya geldikten sonra ise, artık yaşam koşulları güçleşmektedir. Otizm faktörü birçok alanda olduğu gibi ebeveynlerin evlilik uyumlarını da etkilemektedir. Anne babanın evliliklerinin başında yaşadıkları neşe ve çocuklarının doğumunda duydukları sevinç yerini acı dolu deneyimlere bırakmaktadır. Otistik çocukla yaşamın stres oluşturmaması kaçınılmaz olmaktadır. İletişim kuramayan bir çocuğun ihtiyaçları ve istekleri ile ilgilenme, aile ortamının var olan düzenini devam ettirmeye çalışma, garip ve alışılmamış davranışlarla baş etme, yeterince yorucu ve stres verici olmaktadır (Güneş, 2005).

Anne babalar otizmlili çocukları ile ilk tanıştıkları stresli hayatlarında bir takım garip davranışlar ve problemler de yaşamaya başlamaktadırlar. Sıklıkla otistik çocukların annelerinde karşımıza çıkan sosyal anlamda kendini soyutlama, iletişim kurmakta güçlük yaşama, dil problemleri, takıntılar, ayrıntıya odaklanma gibi belirtilerin varlığı otistik çocukların tipik belirtilerini hatırlatmaktadır. Bu bakımdan otistik çocukların annelerinin otistik belirti gösterme eğilimlerini incelemek birçok açıdan çok faydalı olacaktır.

Balton ve ark. 1994 yılında yarı yapılandırılmış aile görüşmesi ile 99 otizmlili ve 36 Down sendromlu bireyin birinci derece yakınlarıyla çalışmış, otizmlili bireylerin yakınlarında sosyal ve iletişim eksikliklerinin daha fazla olduğunu belirtmişlerdir (akt. Çıtır, 2013).

Mogan (1988)'de yaptığı literatür çalışması sonucunda, otistik çocukların ebeveynlerinin duygusal açıdan önemli ölçüde etkilendiğini ve çoğunlukla depresyon, kaygı, tükenmişlik duyguları yaşadıklarını belirtmiştir. Birçok araştırma otizmlili çocuklar gibi gelişimsel geriliği olan çocukların oluşturduğu stresin, babalardan çok annelere depresyon bakımından risk oluşturduğunu belirtmektedir. Annelerin yaşadığı bu depresyon durumunun, annelik rolleri ile beraber birçok alanda olumsuz etkilerinin olduğu da bir gerçektir (Güneş, 2005).

Otizmlili çocuklara sunulacak eğitim faaliyetlerinin planlanmasında ailelerin desteğini almak ve aile ile işbirliği sağlamak büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle anne babaların özelliklerini bilmek, onlara ve otizmlili çocuklarına verilecek özel eğitim hizmetlerinin etkinliğini arttırmak açısından yararlı olacaktır (Aydın, Saraç, 2014).

Zihinsel gerilik, çeşitli alanlara yayılmış birçok farklı alanda eksiklik ya da yetersizliği belirtmek için kullanılan bir kavramdır. Amerikan Psikoloji Birliği zeka geriliğini “genel zihinsel işlevlerde önemli ölçüde ortalamanın gerisinde ve buna bağlı olarak uyumsal işlevlerde önemli engelleri bulunma durumu” olarak tanımlandırmaktadır. Bununla beraber bu durumun kişide 18 yaşına gelmeden önce ortaya çıkmış olması gerekmektedir. Ayrıca sadece düşük ZB puanı bir kişide zihinsel engelin bulunduğunu ifade etmek için yeterli değildir. Buna ek olarak kişinin bağımsız olarak yaşayabilecek şekilde gündelik yaşam becerilerinden de yoksun olması gerekmektedir (Morris, 2002).

Aile yapısının temel bir fonksiyonu çocukların bakımı ve toplumsal çevreye ilk olarak hazırlık yapmasıdır. Zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmak ailenin yaşantısını büyük ölçüde etkileyen bir durumdur. Böyle bir durumun var olması aileye büyük ölçüde yük getirmektedir. Bu aileler problemlerle baş etmede yalnız kaldıklarını belirttiklerinden dolayı çocukları ve ailelerin kendisi toplumda önemli ölçüde risk grubunu meydana getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında ailelerin yaşadıkları sorunların belirlenip uygun olan sağlık kuruluşlarına yönlendirmek de fazlasıyla önemli olmaktadır (Özsoy, Özkahraman, Çallı, 2006).

Bu araştırma “otistik ve zihinsel engelli çocuğa sahip olan annelerin otistik belirti gösterme eğilimleri var mı?” sorusuna cevap aramaktadır. Araştırmada 110 otizmlı çocuk annesi ile 52 zihinsel engelli çocuk annesinden alınan veriler kullanılmıştır. Otizmlı çocuk annelerinin otistik belirti gösterme eğilimlerinin sonuçları, zihinsel engelli çocuk annelerinin sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır. Araştırmada yöntem olarak ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Bu araştırmadan elde edilecek olan bulguların literatüre yeni bir bakış açısı sunmasının yanı sıra aynı zamanda bu alanda çalışan eğitimcilerin de annelerle çalışırken daha faydalı yollar izleyebileceğini düşündürmektedir.

Araştırmanın Amacı

Her çocuk doğumdan itibaren büyüme ve gelişme dönemi içinde; fiziksel, zihinsel, dil, motor, sosyal ve duygusal gelişimi açısından bazı becerileri edinebilmede ya da geliştirmede ebeveyn desteğine ihtiyaç duymaktadır. Anne babalar bu süreçte çocuklarının ilk eğitimcileri olmaktadır. Ancak çocuk normal gelişim gösteren bir çocuk değil de otizmlı bir çocuk olduğunda anne babalar bazı duygu karmaşaları yaşayarak rollerini tam olarak yerine getirmekte zorlanmaktadırlar. Otistik çocuğun anne babası olmak, diğer normal çocuğun anne babası olmaya göre daha fazla gayret sarfetmeyi ve yaşamlarında bazı değişiklikler yapmalarını gerektirmektedir (Darıca ve ark., 2000).

Otistik çocukların anne babalarında duygusal anlamda eksiklikler, özel ilgi alanlarına odaklanma, bazı durumlara karşı aşırı duyarlılık gösterme ve sosyal ilişkilerinde anlamsız davranışlar gibi birçok problem saptanmıştır (Kadak, 2011).

Otizmlı çocukların ebeveynleri diğer normal gelişim gösteren çocukların ebeveynlerine kıyasla, otistik çocuklarda var olan bir takım özellikleri gösterme konusunda farklı durumlar ortaya koymuşlardır. Otistik çocuğun eğitimi ve bakımı noktasında onunla en fazla vakit geçiren annenin gösterdiği davranış şekilleri diğer annelerle kıyaslanmıştır. Bunun sonucunda otistik çocukların annelerinin daha öfkeli, tükenmiş, hassas, anti sosyal ve sert oldukları görülmüştür. Ruh sağlığı açısından da

güçsüz, stresli ve depresyona yatkın olduklarına dair sonuçlar tespit edilmiştir (Aydın ve Saraç, 2014).

Otizimli çocuğa sahip annelerin çocuklarıyla babadan daha fazla zaman geçirdikleri düşünüldüğünde, eğer otistik belirti gösterme eğilimleri varsa, bunun tespit edilerek kontrol altında tutulması çocuğun eğitim sürecine fayda sağlamak açısından son derece önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda, çalışmada otistik ve zihinsel engelli çocuğa sahip olan annelerin otistik belirti gösterme eğilimlerinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Otizm ve zihinsel engelli tanısı olan çocukların annelerinin OSA alt ölçekleri olan sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü boyutlarından toplam OSA ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
2. Otizm tanısı almış çocukların annelerinde OSA ölçeğinden alınan puanlar aşağıdaki;
 - a) Annenin eğitim düzeyi
 - b) Annenin mesleği
 - c) Sosyoekonomik düzeyi
 - d) Çocuğun ailedeki doğum sırası
 - e) Annenin yaşı
 - f) Annenin medeni durumu
 - g) Annenin kaç çocuğu olduğu
 - h) Aile tipi
 - i) Yakın akrabalarda psikiyatrik tanı almış birinin olup olmadığı
 - j) Çocuğun cinsiyeti

k) Annenin diğer çocuklarında tanılanmış bir sorun olup olmadığı değişkenlerine gore farklılık gostermekte midir?

3. Zihinsel engelli tanısı almış çocukların annelerinde OSA olçeğinden alınan puanlar aşağıdaki;

a) Annenin eğitim duzeyi

b) Annenin mesleği

c) Sosyoekonomik duzeyi

d) ocuğun ailedeki doğum sırası

e) Annenin yaşı

f) Annenin medeni durumu

g) Annenin kaç çocuğu olduğu

h) Aile tipi

i) Yakın akrabalarda psikiyatrik tanı almış birinin olup olmadığı

j) ocuğun cinsiyeti

k) Annenin diğer çocuklarında tanılanmış bir sorun olup olmadığı değişkenlerine gore farklılık gostermekte midir?

Araştırmanın Önemi

Ülkemizde otistik çocuk sayısı fazla olmasına rağmen, annelerinin otistik belirti gösterme eğilimlerini inceleyen sınırlı sayıda araştırma olduğu dikkati çekmiştir. Ayrıca hangi alanda yapılan çalışmalarda genellikle benlik saygısı, sosyal destek, depresyon düzeyleri ve sürekli anksiyete gibi konulara yer verilmiştir. Anneler, çocuğun bakımına dair sorumlulukların büyük bir kısmını üstlenmelerinden dolayı yaşadıkları aşırı stresli durumlarıyla ilgili zaten devamlı bir yorgunluk, çeşitli psikolojik ve fizyolojik problemler yaşamaktadırlar (Duygun, Sezgin, 2003).

Annelerin otistik belirti gösterme eğilimlerinin varlığı tespit edilirse, destek almaları açısından yönlendirmek ve bu aşamada çocuğun eğitiminin planlanması büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın destek sağlanması ve konunun öneminin vurgulanmasına yönelik ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sayıtlar

1. Araştırmaya katılanların ölçek ve demografik bilgi formunu samimiyetle yanıtladıkları varsayılmaktadır.
2. Araştırma kapsamında kullanılan veri toplama araçlarının geçerli ve güvenilir olduğu kabul edilmektedir.

Sınırlılıklar

1. Araştırma, 162 katılımcı sayısı ile sınırlıdır ve bu katılımcılar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Müdürlüğüne kaydı bulunan 1 Anadolu yakası 4Avrupa yakasındaki birimlerine gelen bire bir ulaşılmış otistik ve zihinsel engelli çocukların anneleriyle sınırlıdır.
2. Araştırma bulguları, katılımcılarının kullanılan ölçek ve demografik bilgi formundaki sorulara verdiği cevapların doğruluğu ile sınırlıdır.

1. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU

Otizm spektrum bozuklukları (OSB) çocukluk çağı nörogelişimsel bozuklukları içinde yer alan bir klinik tanı grubudur. Belirtileri erken çocukluk çağında başlamakta olup, sosyal-iletişimsel alanda belirgin yetersizlikler ve sınırlı, tekrarlayıcı davranışlar ve ilgi alanları ile seyreden bir bozukluktur (Mukaddes, 2014).

DSM –IV deki tanımlamaya göre; otistik bozukluğun temel özellikleri toplumsal etkileşim ve iletişimin önemli ölçüde bozuk ve anormal gelişimi, ilgi ve etkinliklerin belirgin sınırlılığıdır. Bozukluğun görünümü bireyin kronolojik yaşı ve gelişim düzeyine bağlı olarak büyük değişiklikler gösterir. Bozukluk erken bebeklik otizmi, çocukluk otizmi ya da Kanner’in otizmi olarak anılır (Amerikan Psikiyatri Birliği, 1994).

Bu sendrom ilk kez 1943 de 11 rahatsız çocuğun zeka geriliği olan ya da şizofren diğer çocuklarla benzer şekilde davranmadıklarını fark eden psikiyatrist LeoKanner tarafından Harvard’da tanımlanmıştır. O, bu sendromu erken çocukluk otizmi olarak adlandırmıştır, çünkü “çocuğa dışarıdan herhangi bir uyarın geldiğinde bunu yok farz ettiğini, aldırmadığını, bağırdığını, uç bir otistik yalnızlığının başladığını” gözlemlemiştir. Otizmin şizofreniden farklılaşmasında DSM-III, (ve DSM-IIIR ve DSM-IV sürdürmüştür) yaygın gelişimsel bozukluk terimiyle tanıştırmıştır. Bu terim otizmin gelişimsel süreçte ciddi bir normalden sapma olduğu ve bu nedenle yetişkinlik döneminde başlayan diğer zekâ rahatsızlıklarından farklı olduğunu vurgular (Davison, Neale, 2004).

Otistikler diğer insanlarla ya da bir beşikte olmaktan başka herhangi bir durumla etkileşim kurma konusunda doğdukları günden itibaren yetersizdirler. Otistik bebekler anne, babaları tarafından “iyi bebekler” olarak değerlendirilirler, çünkü bu bebekler ana babalarından hiçbir talepte bulunmazlar. “Agu”lamazlar ya da dikkat talep etmezler, beslerken annelerine gülümsemezler ve göz teması kurmazlar (Oltmanns, Neale, Davison, 2003).

1.1. Otizm spektrum bozukluklarının DSM-5 kapsamında tanı ölçütleri

A. Aşağıda ifade edildiği gibi, şimdi veya geçmişte görülen toplumsal iletişim ve etkileşimde devamlı yetersizliğin olması.

1. Toplumsal ve duygusal olarak karşılık vermede yetersizlik olması.
2. Toplumsal iletişim ve etkileşim için kullanılan sözel olmayan beden dili, göz kontağı ve yüz ifadesi gibi iletişimsel davranışlardaki yetersizlik.
3. Toplumsal ilişkileri geliştirmekte ve sürdürmekte güçlük yaşama, var olan ortamlara uygun davranamama gibi davranışların bulunması.

Şiddeti, toplumsal iletişim bozukluklarına ve kısıtlı, yineleyici davranış örüntülerine göre değişir.

B. Aşağıdakilerin en az ikisinin var olması ile ortaya çıkan, şimdi ya da geçmişte sınırlı, yineleyici davranışlar, ilgiler ya da etkinliklerdir.

1. Rutin ve yineleyici motor hareketler, nesne kullanımı veya konuşma.
2. Sürekli aynı şeyi yapmakta ısrar etme, rutine sıkıca bağlı olma veya ritüelleşmiş sözel ve sözel olmayan davranışlar.
3. Konu veya yoğunluğu bakımından normal olmayan sınırlı, sabit kalmış ilgiler.
4. Duyusal olarak bakıldığında çok fazla ya da az duyarlılık veya çevrenin duyusal durumuna aşırı ilgi.

Şiddeti, toplumsal iletişim bozukluklarına ve kısıtlı yineleyici davranış örüntülerine göre değişir.

C. Bu belirtiler gelişimin erken dönemlerinde mevcut olmalı.

D. Bu belirtiler sosyal, mesleki olarak ve başka alanlarda da klinik olarak anlamlı düzeyde bozukluğa yol açmalıdır.

E. Bu bozukluk zihinsel engellilik veya gelişimsel gerilik nedeni ile olmamalıdır. Gerçi zihinsel engellilik ve OSB sıkça beraber görülür, fakat OSB ve zihinsel engellilik teşhisi konulması için sosyal iletişimsel düzeyin genel gelişim düzeyinin altında olması gerekmektedir (Amerikan Psikiyatri Birliği[APA], 2014).

1.2. Otizmin nedenleri

Otizmin oluş nedeni tam olarak bilinmemekle beraber, bazı araştırmacılar çevreden alınan uyarıların işlendiği beyin bölümlerindeki işlevsel bozukluklar olduğu üzerinde dururken, diğer bir kısım araştırmacılar vücuttaki kimyasal maddelerin salgılanmasındaki düzensizliklerle ilgili durumların sebep olabileceği üzerinde durmuştur (Güneş, 2005).

Otizmi LeoKanner ilk tanımladığında doğuştan olan yapısal bir bozukluk olduğunun önemi üzerinde durmuştur. Daha sonra ise çocuklarından duygusal olarak soğuk ve uzak olan ebeveynlerin otizm etiyojisindeki rolü de gündeme gelmiştir. Ancak sonraki çalışmalar otizmin nörogelişimsel bir bozukluk olduğunu kabul etmektedir. Genetik faktörlerin varlığı da aile ve ikiz çalışmalarından alınan bulgularla desteklenmiştir (Kadak, 2011).

Genetik çalışmalar yapan araştırmacılar otizm sorununu genetik yapı üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Ancak genel görüş, bu sorunun birçok sebebinin bir araya gelmesi ile meydana geldiği şeklinindedir. Psikolojik ortamdaki hiçbir durum otizmin tam olarak nedeni sayılmamakla beraber, genetik çalışmalar son zamanda ağırlık kazanmıştır (Güneş, 2005).

Otizm etiyojisinde çeşitli faktörler üzerinde durulmuştur. Otizmin tanımının yapılmasından bu yana otizmi açıklamayı hedef alan birçok teori ortaya çıkmıştır. Son zamanlarda en fazla genetik faktörlerin etkisi üzerinde durulmaktadır. Otizmin etiyojisini kavramak adına ortaya çıkan teorileri incelemenin yararlı olabileceği düşünölmektedir.

1.2.1. Psikojenik teori:

Bu teoriye göre otizm; özellikle anne-çocuk ilişkisinde, soğuk, mesafeli ve reddedici olarak görölen davranışlarla çocuğun karşı karşıya kalması sonucu medyana gelen, psikolojik bir geri çekilme davranışı olarak öne sürölmektedir. Kanner'in de içinde olduğu birçok araştırmacı bu teoriyi destekler nitelikte bulgular ortaya atsa da, son yıllarda yapılan çalışmalarda otizimli çocukların ebeveynleri ile normal çocukların

ebeveynleri karşılaştırılmış ve çocuklarına karşı iletişim şekillerinin otizimli çocuk ve normal çocuk arasında belirgin bir fark ortaya çıkarmadığı tespit edilmiştir (Darıca ve ark. 2000).

1.2.2. Davranışsal Teori:

Bu teoriyi savunanlar; otizmin ödül ve ceza yöntemleriyle pekiştirilen ve tesadüfi imkanlarla şekillendirilmiş, öğrenilmiş davranış örüntüleri olduğunu belirtmişlerdir. Genellikle bu görüşü benimseyen teoristler, otizimli çocuğun çevreden alacağı bilgi ve becerileri almasını engelleyen bir yetersizliğin olduğu inancına sahiptirler (Darıca ve ark. 2000).

1.2.3. Organik Teori:

Son yıllarda otizmin biyolojik bir sebebinin olduğu kesinlik kazanmakta ve beyindeki yapısal bazı anomalilerin otizme sebep olduğu kabul edilmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar, cerebellumun (beyincik) gelişmesi ile ilişkili bir problem olduğu üzerinde durmaktadır. Beynin bazı işlevlerini yerine getiremediğinden dolayı otizmin ortaya çıktığını savunan birçok araştırma da ileri sürülmektedir (Darıca ve ark. 2000).

Beyin görüntüleme sistemlerinde otizimli bireylerde lokal gri cevher anomalileri belirtilmiştir. Bu anomalilerin otizm ile ilişkili olduğu da çeşitli bulgularla desteklenmiştir. Otizmde aynı zamanda elektroensefalografide birçok anomaliler ve yüksek düzeyde epilepsi tanısı bildirilmektedir. Otizimli çocuklarda subkortikal anormalliklerin olduğunu gösteren uzamış beyin sapı uyarılmış potansiyelleri belirtilmektedir (Kadak, 2011).

1.2.4. Kavramsal Teori:

Frith'in teorisi olarak bilinen yaklaşımda, otistik bireylerin temel probleminin doğuştan itibaren çevreyi anlayıp kavramakta zihinsel bir eksikliğin olduğu düşüncesi hâkimdir (Darıca ve ark. 2000).

Frith (1989) otizmin güçlü ve yetersiz olarak görülen yönlerinin aynı etkenden kaynaklanabileceğini, bu etkenin “zayıf olarak merkezi birleştirme” olduğunu belirtmiştir. Normal bireylerde durumların bütünü algılanırken otizimli bireylerde normallerden farklı olarak, durumların ayrıntısı üzerinde durulduğu fikri benimsenmiştir (Çıtır, 2013).

Günümüzde otizm hastalığının nedeninde genetik faktörlerin önemini savunan birçok kanıt mevcuttur. Nüfus bazında, otistik bir çocuğun doğumundan sonra otizmi tekrarlama riski yaklaşık olarak 100 kez (Smalley vs., 1988) ve salgın hastalıklar bazında ikizler üzerinde yapılan üç çalışma da, çift yumurta ikizlerinde sıfır uyum düşünülerek, otizm oranı %36’dan % 91’e kadar değişen tek yumurta ikizlerinin uyumunu incelemiştir (Bailey vs. , 1995; Folstein ve Rutter, 1997; Steffenburg vs.,1989). Tek yumurta ikizlerinin uyum oranı, otizmin kalıtsallık oranının %90’nın üzerinde olabileceğini göstermiştir (Bailey vs., 1995). Son olarak da, otizimli çoğu hastada doğum öncesi gerçekleşen faaliyetlerin hastalığı oluşturmada çok az etkisi mevcuttur (Lord vs., 1991; Piven vs. , 1993).

Otizmin nedenleri arasında Ebeveynin yaşı, eğitim düzeyi ve çocuğun cinsiyetinin de bulunduğu birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalara göre ilerleyen anne ve baba yaşlarının kombinasyonu, çocukta otizmin oluşmasına ek bir risk oluşturmaktadır. Bununla beraber yapılan bir çalışmada elde edilen sonuca göre; 4 yıl veya daha fazla üniversite eğitimi almış annelerin çocuklarına, OSB teşhisi konma ihtimali, sadece lise eğitimi almış annelerin çocuklarına göre daha düşük olmaktadır. Çocuğun cinsiyeti üzerine yapılan araştırma verilerine göre ise; erkek çocuklarda OSB teşhisi konma ihtimali kız çocuklara göre 4 kat daha fazla olmaktadır (Çıtır, 2013).

Yapılan birçok çalışma arasında en tutarlı bulgular “ileri baba yaşı” ile elde edilmiştir. İleri baba yaşı otizm için risk faktörü olarak kabul edilmektedir. Bu durum tek başına otizmin bir sebebi olmamakla beraber biyolojik sürecin bir belirleyicisi olarak da düşünülebilmektedir (Mukaddes, 2014).

1.3. Otizmlilerin gelişim özellikleri

Otizmlilerde normal gelişim gösteren çocuklardan farklı olarak gelişim aşamalarında birtakım yetersizlikler gözlemlenmektedir. Bu yetersizlikler otizmliler arasında da farklılık göstermektedir. Ancak bu gelişim aşamalarındaki farklılıkları bilmek, otizmlilerle anlaşmak, onlara yardımcı olmak ve uygun eğitim programlarını hazırlamak açısından önem kazanmaktadır (Darıca ve ark. 2000).

1.3.1. Dil ve İletişim Özellikleri

İletişim becerileri denildiğinde akla gelen sözel ve sözel olmayan becerilerdir. Normal seyrinde gelişen çocuklarda 1 yaşındayken anlamlı kelimelerin ortaya çıkması beklenmektedir. Yaş geçtikçe kelime sayısı ve konuşma akıcılığı da artmaktadır. 4 yaşında bir çocukta artık anlatımının iyi olması beklenirken 6 yaşında bir çocukta yetişkin konuşma seviyesi oluşmaya başlamıştır. Dil becerilerinde ise; algılayıcı dil ile beraber soyut kavramları anlayabilme, ayrıntıyı, imalı sözleri ve mizahı anlama da önemli olmaktadır. Otistik bireylerde çeşitli seviyelerde iletişim problemleri bulunmaktadır. Kimisi hiç sözel iletişim becerisi geliştiremezken kimisi çokça akıcı bir dille konuşabilmektedir. Dil becerisi dışında, sözel olmayan iletişim becerilerinde de sıkıntılar bulunmaktadır. Örneğin, jest ve mimik kullanımında sıkıntılar, atipik konuşma bunlardan birkaçı sayılabilmektedir (Mukaddes, 2014).

1.3.2. Bilişsel özellikler

Otizmin ilk tanımlandığı yıllarda otizmlilerle normal çocuklara göre daha üst düzeyde zihinsel gelişime sahip oldukları düşünülmektedir. Kanner otizmlilerle çocukların zeka düzeylerinin normal seviyede olduğunu belirtmesine rağmen, yapılan birçok çalışmada otizmlilerle çocukların %90'ında zihinsel yetersizlik olduğu ortaya konulmaktadır. Kanner ve zamanındaki birçok uzman otizmlilerle bireylerin özel becerileri ve farklı ilgi alanlarından dolayı normalin üstünde zeka düzeylerinin olduğunu ve bunun standart zeka testleri ile ölçülemez olduğu düşüncesini ileri sürmektedir. Yapılan birçok çalışmada otizmlilerle çocukları az düzeydeki zeka problemi olan çocuklar olarak kabul edilmekteydiler. Fakat daha sonraki çalışmalarda temeldeki sorunun zihinsel gelişim aşamalarındaki yetersizlikten

kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Bunun sonucu olarak da dil ve iletişim sorunlarına bununla beraber de davranış ve duygusal anlamdaki sıkıntılara yol açtığı düşünülmektedir (Darıca ve ark. 2000).

1.3.3. Sosyal Etkileşim Özellikleri

Normal seyrinde gelişim gösteren çocuklar 1 aylıkken göz teması kurmaya başlar ve gülümsemeye cevap verirler.1 yaşında artık ortak ilgi alanları ve motor taklitleri yerleşmeye başlamıştır. 2 yaşında yaşlılarıyla beraber oyunlar oynayabilirler. 3 yaşında oyunlar daha kapsamlı bir hal almaktadır. Yaşla beraber insan ilişkilerinde ve sosyal ortamlarda uygun davranış şekilleri geliştirmektedirler. Otistik bireylerde ise, bütün bu alanlarda kısıtlılıklar kendini göstermektedir. Otistik bireylerin uygunsuz davranış kalıpları, yerinde ve zamanında olmayan jest, mimikleri, insanların tepkilerini anlamlandıramama, kendi içine çekilme gibi birçok durum sergiledikleri görülmektedir. Anne baba beraber oyun oynayamamaktan ve taklit yetilerinin olmayışından sıklıkla yakınmaktadır. Bazı araştırmalara göre, otistik bireylerin sosyal uyum düzeylerinde yetersizlik olduğu ileri sürülmektedir (Mukaddes, 2014).

1.4. Otizmlı çocuğun aileye katılımıyla ailenin verdiği tepkiler

Otizmlı çocuğu olan aileler teşhis konulduktan itibaren yoğun bir tempoyla sağlık kuruluşlarının kapısını aşındırırlar. Çocuklarının düzeleceğine dair inanışları mevcuttur. Anne-baba olarak her türlü imkânı seferber ederler. İlk yaşadıkları şok, daha sonra yerini inkâra bırakır. Sonrasında kabullenme sürecine doğru giderler ancak bu dönemde ebeveynlerin özellikle annelerin depresyona girme ihtimalleri artmaktadır. Eşler birbirlerine eş olmaktan çok artık otizmlı çocuklarının ebeveyni olma rolüne ağırlık verirler. Bu durumda eşler arasında kopmalar, gerginlikler ve ileri safhalara varan tartışmalara da sıklıkla rastlanır. Kabul sürecine geçen ebeveynler artık çocuklarının daha iyi düzeye gelmeleri için bütün imkânları düşünmeye başlamaktadırlar.

Otistik Çocukların ebeveynleri zamanla daha güç bir yaşam koşuluna sahip olmaktadır. Evlilik uyumlarının bozulmasına yol açabilecek olan otizm faktörü ile

birlikte yaşamak oldukça stres verici bir durumdur. Mogan (1988) yaptığı literatür taraması sonuçlarına göre, otistik çocukların anne babalarının duygusal anlamda fazlasıyla etkilendiklerini ve çoğunlukla depresyon, kaygı, tükenmişlik duyguları da yaşadıklarını belirtmiştir (Güneş, 2005).

Ailede otistik çocuğun dışında var olan diğer bir kardeş durumu biraz daha zorlaştırmaktadır. Çünkü tek başına problemlili bir çocuk büyütme bile yeterince zor iken diğer çocuğun ihtiyaçlarını tespit edip uygun davranış yöntemleri belirlemek özel bir çaba gerektirmektedir. Diğer kardeş anne babanın sürekli otizmlili kardeşiyle ilgilenmesinden ötürü rahatsızlık duyabilecek ve aile içinde anne-baba için yeni bir kriz ortamı oluşturabilecektir. Bu anlamda otistik çocuğa sahip ailelerde hem otistik çocuklarına nasıl davrandıkları hem de diğer aile üyelerine davranış şekillerinin nasıl olması gerektiği ile ilgili ortak bir yaklaşım belirlemeleri önem kazanmaktadır (Kayaalp, 2000).

1.5. Otizmlili Çocukların ailelerindeki olası otistik belirtiler

Otizmlili çocukların ailelerindeki olası otistik belirtilerle ilgili yapılan incelemede birkaç araştırmaya ulaşılmıştır. Bu araştırmalar incelenmiş ve elde edilen veriler aşağıda sırasıyla paylaşılmıştır. Aslında anne babalara ait birçok farklı alandaki bulgunun var olmasının yanı sıra özellikle annelerdeki psikolojik problemleri anlatan çalışmaların yoğunluğu dikkati çekmektedir. Otizmlili çocukların annelerindeki olası otistik belirtilerin direk olarak varlığını destekleyen çalışmalardan ziyade bu soruna farklı bakış açılarından bakan yaklaşımlar bulunmaktadır. Yapılan birçok araştırma incelendiğinde genellikle anne babalardaki genetik, geniş otizm fenotiplerinin ne olduğu, kişilik bozuklukları, psikiyatrik problemler, sosyal ve iletişim alanındaki eksiklikler ve duyguları ifade etme güçlüğü olmak üzere çok fazla problemliden söz etmek mümkündür. Bu konuların yer aldığı araştırmaları incelemek, otizmlili çocukların ebeveynlerinin ve özellikle annelerinin otistik belirti gösterme eğilimlerinin var olup olmadığına ilişkin bulgu edinmeye destek sağlayacaktır.

1.5.1. Genetik

Genetik faktörlerin otizm spektrum bozukluğu üzerinde etkili olduğu bilinse de bu bozukluğun asıl nedeni bugün tam olarak anlaşılmış değildir. Hastalıkla birlikte oluşan dış görünüşün değişimindeki çeşitlilik, hasta bireylerin hastalık şiddetine göre oluşmaktadır. Ayrıca, araştırma sonuçları sosyal işlevsellikteki çeşitliliğin otistik kişiliğin oluşum sürecinde genel toplumda oluştuğunu öne sürmektedir (Constantino ve Todd, 2005; De la Marche, Noens, Luts, Scholtevd, 2012). Çalışmalar, niceliksel otistik eğilimlerin önceki kuşaklardan geçişinin tam olarak anlaşılmadığını ve geniş ölçüde otizm spektrum bozukluğundan etkilenen ve etkilenmeyen ailelerin epidemiyolojik araştırmaları yönünden eksik olduğunu göstermektedir (Schwichtenberg vd. 2010).

Otizmin genetik yönü yıllar boyunca aile üyelerinin herhangi birinde rastlanmadığı inancıyla göz ardı edilmiştir. Çünkü genetik bozuklukta beklenen hasta olan kişinin ebeveyni, çocuğu ya da kardeşlerinde de hastalığın olmasıdır. Ancak otistik bozuklukta genellikle aile bireylerinden sadece bir tanesi etkilenmiştir. Bununla beraber otizmlili çocukların ebeveynlerinde iletişim ve sosyal etkileşimde güçlükler gibi olağan olmayan özellikler dikkati çekmiştir. Daha öncesinde bu durum çocuğuna duygusal olarak yaklaşmayan “buzdolabı ebeveyn” varsayımı veya problemlili bir çocuğun doğmasıyla anne-babada meydana gelen yoğun stres tepkisi olarak açıklanmaktadır. Ancak yapılan birçok çalışma bunun altında yatan etkenler arasında genetiğin önemli bir rolü de ortaya çıkarmaktadır (Çıtır, 2013).

Otizmlili bir bireyin bulunduğu ailelerin yarısından fazlasında otizmin nedeninin genetik olduğu inancı yaygındır. Bunu araştırmak için yerinde olmayan testlerin yapılması da tıbbi ve etik açıdan uygun değildir. Ailelerin bu aşamada bilmesi gereken şey, yoğun klinik çalışmalar sonucunda bile otizmlili bireylerin ancak %25’inden daha azında genetik bir nedenle karşılaşıldığıdır (Yosunkaya, 2013).

Genel olarak bakıldığında ebeveynlerin olağan dışı davranışlarının çocukta otistik davranışlar göstermeye neden olduğu üzerindeki etkisi ile ilgili olan görüşler yerini ebeveynlerdeki olağan dışı davranışlarla, çocukta otizmin varlığının ortak genetik yapıdan kaynaklanabileceğine yönelik delillere bırakmıştır (Aydın ve Saraç, 2014).

OSB'nin genetik süreci incelendiğinde çeşitli kromozom analizi yöntemleri kullanılarak çok sayıda kromozomal düzensizlik gözlemlenmiştir. Bundan yola çıkılarak yapılan birçok çalışmadaki tespit edilen genler otistik bozukluk ile bağdaştırılmıştır. Ancak bu genler üzerindeki değişimler otistik bozukluğun çok küçük bir kısmının nedenini açıklamakta olduğunu göstermektedir (Öztürk, 2014).

1.5.2. Geniş Otizm Fenotipi

Yapılan çalışmalarda otizmle ilgili genetik faktörlerin otistik bireylerin otistik olmayan yakınlarında otizmde görülen bazı özelliklerin oluşmasına yol açacağı ifade edilmiştir. Otistik bireylerin, geniş otizm fenotipi olarak isimlendirilen kavrama bakıldığında otistik olmayan akrabalarında %12-50 ölçüde görülen otistik davranışlara benzer davranış örüntüleri görülmektedir. Toplumda zaman geçtikçe otistik bozukluğun sayısının artması, geniş otizm fenotipinin aileyi ve toplumu düşünülenden daha çok etkilediğini düşündürmektedir. GOF' de sözlü iletişim yollarında, sosyal alanlarda ve bilişsel yapıda bozulmaların olabileceği ileri sürülmektedir (Kadak, 2011).

Geniş otizm fenotipi, otizmdeki normal olmayan tekrarlayan hareketlerin, sosyalleşmeden uzak davranışların, bir takım iletişimde yaşanan eksiklerin daha az düzeyde olarak görülmesidir. Otizmdeki stereotipik davranışlar, iletişimde bozulmalar ve sosyalleşmedeki engeller gibi özellikler geniş otizm fenotipi'nin temelini oluşturmaktadır. Birçok araştırma, otistik çocukların ailelerindeki depresyon düzeyinin yüksek olmasını, ebeveyndeki geniş otizm fenotipinin bulunmasına bağlamaktadır (Aydın ve Saraç, 2014).

GOF; ailelerde gelecekte otizme yatkınlığı arttıran, daha az düzeyde de olsa otizmin özelliklerini gösterme durumudur. Yapılan bazı araştırmalar, ailedeki otizimli bireylerin artmasıyla aile içindeki bireylerde geniş otizm fenotipi oranlarında da artma olduğunu göstermektedir. Ailesinde çok sayıda otizimli çocuğun var olduğu bireylerde tekrarlayıcı hareketler ve yüksek düzeyde iletişimde yaşanan problemlerle karşılaşmaktadır (Aydın ve Saraç, 2014).

Otistik çocukların araştırmalarında genellikle ikiz çalışmalarının büyük payı bulunmaktadır. Otistik ocukların otistik olmayan kardeşlerinde dil problemleri ve bilişsel gelişim aşamalarında güçlükler, otistik olmayan ikizinde ise, sosyal alanda problemler saptanmıştır. Yapılan aile ve ikiz çalışmaları, genel poplsyona göre, otistik bireylerin yakınlarında otizmin tipik olarak grlen belirtilerine benzer fakat daha kapsamlı olarak tanımlanmış fenotiplerin bulunabileceğini belirtmiştir. GOF'ini otizme benzer belli başlı davranış örüntülerini, iletişim problemlerini içermektedir. Ancak bu durumlar otizimli bireyin yakınlarında farklı şekillerde görünmektedir. Otizimli bireylerin yakınlarının %25'inde bu benzer özelliklerin gözlemlendiği belirtilmektedir (Kadak, 2011).

Genel anlamda GOF'ini destekleyen araştırmalar bulunmaktadır. Otistik ocukların anne-babalarında duygusal duyarlılıkta eksiklikler, özel ilgi odakları, durumlara karşı aşırı duyarlılık ve sosyal iletişim ilişkilerinde garip davranışlar gibi bir takım sosyal beceri problemleri saptanmıştır. Başka bir çalışmada ailede birden çok otizimli birey olduğunda anne-babadan her ikisinde de GOF gözlenmiştir. Ancak ailede bir otizimli birey varsa anne babadan birinde GOF olduğu tespit edilmiştir. Otistik bireylerin yakın ve uzak akrabalarında çokça grlen sosyalleşmedeki problemlerin çevresel nedenlerle ilişkili olmadığı görüşü ortaya atılmıştır. Geniş otizm fenotipi ile ilgili çalışmalar otizmin genetik alt yapısının belirlenmesine yönelik fayda sağlayan çalışmalar olduğu ileri srlmektedir (Kadak, 2011).

1.6. Otizme Eşlik Eden Güçlükler

1.6.1. Duygularını ifade etme güçlüğü

Yapılan araştırmalar otizm ve aleksitimi arasında benzer noktalar ortaya koymaktadır. Aleksitimik bireyler duygularını ifade etmede ve anlamada sorun yaşarken aynı zamanda da diğer kişilerin de duygularını anlama konusunda güçlük yaşamaktadırlar (Aydın ve Saraç, 2014).

Otistik bireylerdeki en büyük problemlerden biri de kendi duygularını anlama ve ifade etmedeki güçlüğün yanı sıra diğerlerinin duygularını anlamakta sorun yaşamalarıdır. Aynı zamanda otistik çocuklar insanlara karşı duyarsız kalarak cansız objelere odaklanmaktadırlar (Kadak, 2011).

Otizimli çocuğu olan ebeveynlerde de geniş otizm fenotipinin özellikleri olan soğuk kişilik yapısı ve duygusal anlamda katılık, aleksitimiye benzer durumları da göstermektedir. Otizimli çocuğu olan ebeveynler iletişim problemi yaşamakla beraber duygularını ifade etmekte de sıkıntı yaşamaktadırlar. Aleksitimiye benzer özelliklerden bu anlamda bahsetmek mümkündür (Aydın ve Saraç, 2014).

1.6.2. Sosyal ve İletişim alanındaki bozulmalar

Hasegawa ve meslektaşları (2015) çalışmalarında otizme bağlı hastalıklarla çocuklar üzerinde görülen belirti şiddetindeki boylamsal değişikliklerin, anne ve babaların otistik özelliklerindeki değişiklikler ile ilgisi olup olmadığı araştırmışlardır. Sonuçlar, baba ya da her ikisindeki Sosyal Sorumluluk Düzeyi ölçüsünün değişimi ile çocukların Sosyal Sorumluluk Düzeyi ölçüsünün değişimi arasında iki önemli ilişki olduğunu göstermiştir. Çocukların otizme bağlı belirtileri azaltmasının anne ve babalarında gördükleri yüksek empati seviyesiyle ilgili olduğunu belirtmişlerdir.

Kanner ve Lesser'in (1958) yaptıkları araştırma sonuçlarına göre otistik çocukların anne babalarında karşılıklı konuşmaya katılım sağlamadıkları ve bununla beraber bilmiş bir tavır içinde olduklarını ileri sürmüşlerdir. Otistik bireylerin anne baba ve yakın akrabalarında bir takım dil sorunları saptanmıştır. Piven (1997), yaptığı araştırmaya bağlı olarak otistik çocukların annelerinde %20 gibi bir oranda iletişim alanında eksiklik görülürken, babalarında hiç görülmediğini ileri sürmüştür (Akt. Kadak, 2011).

Bu araştırmaya bakıldığında otistik çocukların eğitim ve sağlık takiplerini yapan annelerinin, çocukla yoğun uğraşı verdiği ve yaşadığı stres de dikkate alınarak iletişim alanlarında kopmalar yaşamaması olağan bir sonuç olarak düşünölmektedir. Sosyal çevreden uzaklaşan annelerin kendini ifade etmekte kullandığı dil ve anlatım şeklinde de zamanla sorunlar yaşadığı görölmektedir. Aynı durumun babalarda yaşanmaması ise; genellikle çalışan babaların sosyal çevrede daha çok vakit geçirdikleri düşüncesini doğurmaktadır.

Wolf ve ark. 1988 yılındaki yaptıkları araştırmada otistik çocukların anne-babalarının otistik olmayan mental retarde anne babalarına göre sosyal iletişimde tuhaf davranışlar ve empati yokluğu yaşadıklarını bildirmişlerdir (Akt. Çıtır, 2013).

Otistik kişilerin yakın akrabalarında sosyal anlamda iletişim bozukluğu görölmektedir. Sosyal anlamdaki iletişim yetersizliği çok yoğun olmasa da otizmin benzer sosyal alandaki problemlerini anımsatmaktadır. Bunların arasında iletişim eksikliği ve insanlarla güvenli ilişki kurma problemi olarak gösterilebilmektedir (Kadak, 2011).

Otizimli çocukların özellikle annelerinde çocuklarının sosyal alanlara girmemesinden ya da girdiğinde çevreden gelen tepkilerden ötürü, kendini toplumdan soyutladıkları dikkati çekmektedir. Bununla birlikte, iletişim problemleri ve çocuklarının özellikle görsel olarak yaptıkları streotipik davranışlarını tekrarladıkları gözlemlenmektedir.

Piven ve ekibinin (1994) yaptığı araştırmanın sonucunda, sosyal eksikliğin otizmli çocuğa sahip ailelerde, zeka geriliği olanlara göre daha yaygın bir şekilde var olduğunu gösterirken; sadece orta düzeyli eylemlerde eksikliğin olması on sekiz karakterin üç tanesinde belirlenmiş ve sonuçlar çoklu karşılaştırma için doğrulanmamıştır. Piven ve diğerleri (1994) tarafından yapılan araştırmaların sonucu ileride direk olarak otistik bireylerin akrabalarındaki kişilik özellikleri üzerine yapılacak olan araştırmalara öncü olmuştur.

1.6.3. Psikiyatrik problemler

Otistik çocukların ebeveynleri, diğer çocukların ebeveynlerine kıyasla, tıpkı çocuklarınıninkine benzer iletişimde kendini ifade etme problemi, kavramları anlama ve öğrenmedeki güçlükler gibi farklı durumlar sergilemişlerdir. Otistik çocukların annelerinin diğer annelerle kıyaslandığında daha öfkeli, tükenmiş, hassas, anti sosyal ve sert oldukları görölmüştür. Yapılan araştırmalarda otistik çocukların anneleri diğer genel çoğunluğa göre, çocuklarıyla kurdukları ilişkide ve çocuklarını yetiştirme durumları açısından farklılık göstermezken, hatta çocuklarının sosyal ve toplumsal özelliklerinde birçok düzelmeler yaşasalar bile, ruh sağlığı açısından güçsüz ve stresli oldukları görölmüştür (Aydın ve Saraç, 2014).

Yapılan bir çalışmada otistik bireylerin anne babalarında psikiyatrik tanının görülme durumunda riskin iki kat daha fazla olduğu saptanmıştır. Yakın akrabalarında dâhil olduğu bu grupta psikiyatrik bozuklukların başında şizofreni, anksiyete, sosyal fobi ve depresyon yüksek düzeyde görülmektedir. Anne babalar bu psikiyatrik sorunlara ek olarak engelli bir çocuğa sahip olma ve çevresel anlamda karşılaştıkları tepkilerle beraber yoğun stres yaşamaktadırlar. Bir çalışmada mental retardasyon ve down sendromlu çocukların anne babalarına göre otistik çocuğu olan anne babaların daha fazla psikiyatrik problem yaşadıkları bildirilmektedir. Örnek olarak otistik çocukların anne babalarında anksiyete bozukluklarına daha fazla rastlanmaktadır (Kadak, 2011).

Otistik bir çocuğa sahip olmak kadar ona uygun bir eğitim vermek de oldukça zordur. Her engelli çocuğun anne babasında olabilen “Ben öldükten sonra çocuğum ne olacak ?” kaygısı otistik çocukların ebeveynlerinde de fazlasıyla yaşanmaktadır. Çocuklarını en yakın akrabalarına bile bırakamadıkları düşünülürse ailelerde yoğun bir anksiyete bozukluğunun yaşanması da kaçınılmaz olmaktadır. Derecesine göre değişmekle beraber otizmlili çocuk hırçın, saldırgan ve aşırı hareketli tavırlar sergileyebilmektedir. Çoğu zaman anne çocuğu bir an olsun yalnız bırakmadan birçok işini ertelemek zorunda kalmaktadır. Bu da zaman sonra annelerde ve dolayısı ile bu durumun yansıdığı babalarda ruhsal bir çöküntüye sebep olmaktadır.

Otistik çocukların anne babalarında %16-32 arasında depresyon oranları belirtilmiştir. Türkiye’de otistik çocukların anneleriyle yapılan bir araştırmada sosyal fobi (%12.5) ve distimik bozukluk (%16,7) olduğu tespit edilmiştir. Otistik çocukların annelerinde diğer engelli çocukların (gelişimsel bozukluk ve mental retardasyon) annelerine göre daha fazla depresyon ve anksiyete ile karşılaşmıştır (Kadak, 2011).

Anne babaların sadece otizmlili bir çocuğa sahip olmanın ötesinde psikiyatrik bir problem yaşadıkları yönünde birçok bulgunun olduğu görülmektedir. Yani aslında otizmlili çocuklarının doğumundan önce de birçok çalışma anne babalarda psikiyatrik bir rahatsızlığın var olduğu yönünde sonuçlar ortaya koymaktadır.

Yapılan çalışmaların birkaçında anne babalarda şizofreninin sık görüldüğü belirtilmiştir. Depresyon ve kişilik bozukluğunun da otistik çocukların annelerinde daha sık karşılaştığı bulunmuştur. Çocuğu otizm tanısı almadan önce anne baba herhangi bir psikiyatrik tanı almışsa bu iki durum arasında bağlantının yüksek olduğu bildirilmektedir. Ancak annelerdeki psikiyatrik tanının düzeyi çocuğunun doğumu ve otizm tanısı konmasından sonraki dönemde de yüksek olarak devam ettiği belirtilmiştir. Daniels ve arkadaşlarının (2008) yaptıkları bir çalışmada anne babaların otistik çocuklarından ayrı olarak değerlendirilerek psikiyatrik bozukluklara ailesel yatkınlıklarından dolayı sahip olduklarını belirtmişlerdir (Akt. Kadak, 2011).

Schiling ve arkadaşları (1985), yaptıkları bir araştırmada otistik çocukların annelerinin, çocukların gelişimlerinin artması için fazlasıyla çaba sarf ettiklerini ve bu mücadele sonucunda yaşam doyumsuzluğu ile beraber depresyon yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Wolf ve arkadaşları da otistik çocuğu olan özellikle annelerin yaşadıkları umutsuzluk hisleri ve depresyonun çevresinden sosyal anlamda destek gördüklerinde azaldığını gözlemlemişlerdir. Anne- çocuk ilişkisi ile annenin depresyonu arasında bir bağlantı vardır. Bu aradaki bağlantı ilişkiyi etkilemektedir. Anne- çocuk arasındaki problemlerde bu bağlantının önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Genel olarak bakıldığında bir annenin özgüvenli olması hem kendini etkilerken hem de çocuğunu etkilemektedir. Otistik çocukların annelerinde ise, düşün benlik saygısı gözlemlenmiştir. Oysa anne ile çocuk arasındaki duygusal bağın güçlü olması otizmlili çocuğa verilen eğitimden o derece iyi sonuç alınacağını göstermektedir. İtalya’da otizmin nedenine yönelik bir bakış açısı olarak anne-çocuk arasındaki zor bir ilişki tanımı kullanılmıştır (Akt. Güneş, 2005)

1.6.4. Kişilik bozuklukları

Kanner ve Asperger, otistik çocukların ebeveynlerinde tıpkı çocuklarına benzer davranış sorunlarının eşlik ettiği kişilik bozukluklarının olduğunu tanımlamışlardır. Kanner bu kişilik özelliklerine örnek olarak, uzak, soğuk, tam olarak duygusal anlamda karşılık vermeyen, zeki fakat obsesif durumları göstermiştir. Asperger ise; bu benzerliği anne babalar ve çocuklar arasındaki genetik faktörün etkisi olarak yansıdığını belirtmektedir. Sonraki çalışmalarda otizmin nedenleri arasında genetik etmenlerin rol aldığı ileri sürülmüştür (Akt. Kadak, 2011).

Murphy ve diğeri (2000) çalışmalarında otizme genetik eğilimin, çözümü daha zor olan sosyal ve iletişimsel bozukluklara ayrıca basmakalıp ve tekrarlayıcı davranışlara yönelmede daha fazla risk oluşturduğuna dair mevcut bir kanıt ifade etmişlerdir. Son zamanlarda yapılan araştırmaların belirli kişilik özelliklerini sergilemedeki artışların otizme yatkınlığın bir belirtisi olabileceğini savunmuşlardır. Yöntem olarak söz konusu etkileri araştırmak için Değişen Kişilik Değerlendirmesi Programı'nı kullanarak 99 otistik ve 36 down sendromlu bireyin yetişkin akrabalarının kişilik özelliklerini incelemişlerdir. Elde edilen bulgular çerçevesinde kadın-erkek akrabalar ve yetişkin çocuklar-anne ve babaları gibi farklı profiller üzerinde gerçekleştirilen incelemeler sonucunda endişeli, itici, ilgisiz, utangaç, aşırı hassas, asabi ve garip gibi kişisel özelliklerin sergilenmesinde önemli bir artış olduğu sonucuna ulaşıldığı görülmektedir. Bu çalışma, belirli kişilik özelliklerinin otistik bireylerin ailelerinden geçebileceği ve bu özelliklerin bazılarının otizme eğilimin bir belirtisi olabileceği bulgusunu onaylamaktadır.

Yapılan bir çalışmada ise, otistik bireylerin anne- babalarında şizoid kişilik özellikleri araştırılmıştır. Bu çalışmada anne-babaların uyum sorunları, empati güçlüğü, şüpheli kişilik yapılarının bulunduğu fakat sosyalleşme problemlerinin kontrol grubundan farklı olmadığı ileri sürülmüştür. 2009 yılında ülkemizde Demir ve arkadaşlarının yaptıkları bir araştırmada otistik çocukların annelerinde şizoid kişilik bozukluğu, kaçınan kişilik bozukluğu ve obsesif kompulsif kişilik bozukluğunun sıklıkla görüldüğü belirtilmiştir (Kadak, 2011).

Tanı ve otizm teşhisinde hatırı sayılır niteliğe sahip olan Wolf ve ekibi (1988), 21 otistik ve 21 otistik olmayan fakat zekâ geriliği olan çocuğun anne ve babalarını değerlendirmek için direk kişilerle görüşme gerçekleştirmişlerdir. Otistik çocukların ailelerinin sıklıkla duygusal sorumluluktan ve empatiden yoksun olma olarak tanımlanan 'şizoid' kişiliğe sahip olmayı, bozulmuş ilişkiler, yalnız olma tercihi ve nedeni, sosyal iletişimin ilginç ve garip noktaları üzerinden sorgulanmışlardır.

Piven ve ekibinin (1994) yaptığı bir araştırmanın sonucunda, sosyal eksikliğin otizmliliğe sahip ailelerde, zekâ geriliği olanlara göre daha yaygın bir şekilde var olduğunu gösterirken; sadece orta düzeyli eylemlerde eksikliğin olması on sekiz

karakterin üç tanesinde belirlenmiş ve sonuçlar çoklu karşılaştırma için doğrulanmamıştır. Piven ve diğerleri (1994) tarafından yapılan araştırmaların sonucu ileride direk olarak otistik bireylerin akrabalarındaki kişilik özellikleri üzerine yapılacak olan araştırmaya öncü olmuştur.

Otistik bireylerin yakın akrabalarında bazı kişilik problemleri görülmektedir fakat takıntılı ve tekrar edici davranış özellikleri ile ilgili çalışmalar fazla değildir. Sosyal ve iletişim problemleriyle ilgili araştırmaların sayısı daha çoktur. Çalışmalar anne babalardaki özel ilgi odaklarının artmış olduğunu tespit etmektedir fakat bu durum şizoid kişilik bozukluğu ile açıklanmıştır. Bazı çalışmalarda ise, katı bir kişilik yapısı, ilgi düzeyinin azlığı, obsesyon, kompulsiyon ve yineleyici hareketler gibi belirtilerle otistik bireylerin yakın akrabalarında sık karşılaştığı ileri sürülmüştür. Ayrıca bu davranışların birden çok otistik olan evlerde daha yoğun görüldüğü de bildirilmiştir. ADI-R ölçeğinin kullanıldığı bir çalışmada yineleyici davranış alanında yüksek puan alan otistik çocukların bir veya her iki anne babasında obsesif-kompulsif bozukluk daha fazla görülmüştür (Kadak, 2011).

Sonuç olarak, otizmlili çocuğa sahip annelerin genetik ve geniş otizm fenotipinin etkisini anlatan çalışmalara bakıldığında, genetiğin küçümsenmeyecek derecede otizm üzerinde etkili olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur. Geniş Otizm Fenotipi olarak da araştırmalarda sadece annelerde değil otizmlili çocuğun olduğu evde yaşayan diğer aile üyelerinde de bu belirtilerin görüldüğü sonuçları ele alınmıştır. Diğer taraftan duyguları ifade etme güçlüğü ile beraber sosyal ve iletişim alanındaki beceri eksikliklerinin olduğunu gösteren çalışmalardan bahsetmek de mümkündür.

Psikiyatrik problemlere bakıldığında otizmlili çocukların annelerinde anksiyete bozuklukları, depresyon ve kişilik bozuklukları arasında özellikle şizoid kişilik bozukluğunun varlığına dair birçok araştırma bulgusunun olduğu görülmüştür. Özellikle diğer engel gruplarına (mental retardasyon, gelişimsel bozukluk v.b) sahip çocuğu olan annelere göre otizmlili çocuğa sahip annelerin anksiyete bozuklukları ve depresyon yaşama oranları daha yüksek olarak ifade edilmiştir.

2. ZİHİNSEL ENGELLİLİK

Zihinsel engel durumu, doğum öncesi, doğum sırası veya doğum sonrasında çeşitli sebeplerden dolayı genel zihinsel işlevlerde önemli ölçüde gerilik, tutukluluk olarak açıklanabilir. Bu gelişim geriliğinden dolayı adaptasyon, uyum, kendilik değerlerinde problem yaşanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre dünya nüfusunun % 3'ü zihinsel engele sahip olmakla beraber başka bir ifadeyle dünyada 170 milyon kişi zihinsel yetersizlikle başa çıkmaya çalışmaktadır. Zihinsel engelli bireylerde konuşma, hafıza, akıl yürütme, karar verme, odaklanma, kendi değer ve özelliklerinin farkında olma gibi kognitif fonksiyonlarda gözle görülür bozuklukları tespit etmek mümkün olduğu gibi özellikle hafıza ve dikkati toplamadaki sorunlar göze çarpmaktadır. Bu sorunlar bireyin hem özel hem sosyal yaşamını oldukça güçleştirmektedir. Zihinsel gerilik derecesi, IntelligenceQuaitent (IQ) testi sonucunda "eğitilebilir" "öğretilebilir" ve "tamamen bakıma muhtaç" dereceleri arasında olmaktadır. Zihinsel engelli çocuğa sahip olmak ailelere çok fazla sorumluluk yüklemektedir. Zihinsel geriliği olan bireylerin birçok alandaki gelişimine destek verecek imkânların sağlanmasında ailenin rolü büyüktür (Öngün, B.2011).

Zekâ geriliğinin sınıflandırılması; hafif derecede zeka geriliği (50-55 ve 70 arası ZB), orta derecede zeka geriliği (35-40 ve 50-55 ZB), ağır derecede zeka geriliği (20-25 ile 30-40 ZB), İleri derecede ağır zeka geriliği (20-25 ZB) şeklindedir. Zekâ geriliğinde beceriler ve bilişsel anlamda görülen yetersizlikler genellikle, uyumsal becerilerde, iletişim alanında, sosyal beceriler alanında, işlevsel akademik ve kendine bakım becerileri alanında kendini göstermektedir (Davison, Neale, 2004).

2.1. Zihinsel Engelliliğin Etiyolojisi

2.1.1. Kalıtsal Ya Da Kromozomal Anormallikler

Bilinen bütün gebeliklerin genellikle %5 'inin altta yatan anormalliğinin sebebi kromozomal bozukluklardır. Doğumdan hemen sonra ölen bebekler olmaktadır fakat yaşayan bebeklerin çoğunluğu Down Sendromu olarak dünyaya gelmektedir. Bu çocuklar orta dereceden ağır dereceye kadar zeka geriliğine sahip olmaktadırlar. Zekâ geriliğine neden olan kromozomal bozukluklardan başka biri de FrajilXsendromudur. X kromozomunun ikiye ayrıldığı, X ile ilgili fiziksel

belirtilerin, büyük gelişmemiş kulaklar, uzun ve ince bir yüz, geniş bir burun olarak görüldüğü sendromdur (Davison, Neale, 2004).

2.1.2. Çekinik Gen Bozuklukları

Bozuk bir çift çekinik gen enzimi meydana getirmeyi yanlış bir yolla gerçekleştirdiğinde metabolik işleyiş bozulmaktadır. Bu problem, embriyonun rahim içindeki gelişimini etkileyebilmektedir. Bu bozukluğun en başında Fenilketonüri (PKU) gelmektedir. Bu çocuklarda frontal lob nöronları olarak bilinen akılcı karar alma gibi birçok önemli zekâ işleyişi bölgesi olan alanlar en fazla etkilenir ve ağır zekâ geriliğinden söz etmek mümkündür (Davison ve Neale, 2004).

2.1.3. Bulaşıcı Hastalıklar

Fetüs rahimdeyken annenin kızamıkçık gibi bulaşıcı bir hastalığa sahip olması yüksek oranda bebekte zeka geriliğinin riskini oluşturmaktadır. Bu hastalıklar arasında Sitomegalovirüs, uçuk, toksoplazma, frengi, rubella (kızamıkçık) ve HIV enfeksiyonuna bağlı virüsleri saymak mümkündür. Bunların dışında bebeğin doğumdan sonra da zekâ geriliği olmasına neden olarak memenjit gibi ateşli hastalıklar da sayılabilir (Davison, Neale, 2004).

2.1.4. Kazalar ve çevresel tehlikeler

Düşme ve araba kazaları gibi durumlarda değişik düzeyde kafa yaralanmaları zeka geriliğine neden olabilmektedir. Ayrıca arabaların egzozlarında kurşunlu benzin dumanları ve çevresel madde zehirlenmeleri zekâ geriliğinin sebepleri arasında gösterilebilmektedir (Davison, Neale, 2004).

2.2. Zihinsel engelli çocukların annelerinin özellikleri

Engelli çocuk annelerinin içinde an çok stres ve birçok türden duygusal problemler yaşayanlar zihinsel engelli çocuk anneleridir. Ev içinde zihinsel engelli bir bireyin varlığı aile ortamında ve ailede yaşayanlar üzerinde birçok soruna neden olmaktadır. Zucman (1982) annelerin zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmasında, enerjilerini tüketmesi, kendileri için zaman ayırmamalarından doğan stres ve ev içinde sürekli iş

yapar halde olmalarından meydana gelen öfke ile birlikte sıkıntılı bir sürecin etkisi altında olduklarını belirtmektedir. Anneler çocuklarının bakımına dair sorumlukların büyük bir kısmını üstlenmeleri sebebiyle aşırı stres durumuyla alakalı devamlı bir yorgunluk, psikolojik ve fizyolojik rahatsızlıklar gibi belirtiler yaşamaktadırlar. Bu bakımdan anneler yaşadıkları stresli durumlarla farklı başa çıkma tarzları geliştirmektedirler (Akt. Duygun, Sezgin, 2003).

Literatürde zihinsel engelli çocukların ailelerinin nitelikleri ve özelliklerine dair çalışmaların daha çok çocuğun bakımı ve kabulü üzerinden değerlendirildiği dikkat çekmektedir (Hedov ve ark. 2000; Lukemeyer ve ark. 2000, Powers 2011). Ebeveynin ruhsal sağlığı, entellektüel yetisi ve çocuğu yetiştirmeye dair pratiklerinin çocuğun zihinsel durumu üzerinde etkili olduğu ifade edilmektedir (Guralnick, 1997). Bu açıdan çocukların zihinsel durumlarının anne-babanın zihinsel kapasiteleri bağlamında incelendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle önleme ve ilerlemeyi durdurmaya yönelik çalışmalarda hem otizm hem zihinsel gelişim için biyolojik ve çevresel risk faktörlerinin üzerinde durulabileceği vurgulanmaktadır (Campbell&Ramey 1994; Lovaas, 1987). Diğer taraftan genetik faktörlere bağlı olarak zihinsel kapasite ve bilişsel yeteneğin aileden geçtiğine yönelik kısıtlı çalışmalarda görülmektedir (Fombonne vd. 1997; Szatmari vd.1996). Dolayısıyla; IQ derecesi yüksek ebeveynin çocuğunun da IQ derecesinin olumlu etkileneceği vurgulanmaktadır.

Literatürde zihinsel engelli çocuk ebeveynlerinde genelde kalıtsal bir benzerlik olup olmadığının araştırıldığı diğer özelliklere değinilmediği dikkat çekmektedir (bkz. Hodapp, DesJardin ve Ricci, 2003). Diğer taraftan ebeveyn özellikle annenin çocuğuyla etkileşimi, gelişimini tamamlaması için sarfettiği çaba ve hatta seçtiği materyallerin zihinsel kapasitesine etkisini öngören çalışmalar mevcuttur (Bradley 2002; Bradley ve Corwyn 2004). Özellikle annenin düşük entelektüel düzeyinin çocuğun zihinsel gelişim problemine sahip olması için büyük risk faktörü olduğu ifade edilmektedir (Feldman, 1997). Sosyal desteğin olmadığı bir aile varlığı, ebeveynlerin özellikle depresyon gibi ruhsal hastalıkları ve ihmalleri çocukta zihinsel engel durumu yaratan özellikler olarak belirtilmektedir (Melson vd. 1993; NICHD Early Child Care Research Network 1999; Seifer ve Dickstein 2000; Barnett 1997).

Literatürde zihinsel engelli annelerin özellikle bu nitelikler çerçevesinde değerlendirildikleri söylenebilir.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. Evren Ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Müdürlüğüne (İSEM) kayıtlı olan, 3-35 yaş arası otizmlili ve zihinsel engelli çocuğun anneleri oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini, 110 otizm teşhisi olan bireylerin anneleri ile karşılaştırma amacıyla 52 zihinsel engelli teşhisi olan bireylerin anneleri olmak üzere toplam 162 kişi oluşturmuştur. Araştırmanın örneklem grubu, rastgele örneklem seçimi ile İSEM'in Anadolu yakasındaki 4 Avrupa yakasındaki birimlerine gelen otizmlili ve zihinsel engelli çocukların annelerinden seçilmiştir. Annelere demografik bilgi formu, Otizm-Spektrum Anketi (OSA) uygulanmıştır.

3.2. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma Otistik çocukların annelerinin otistik belirtiler gösterme eğilimlerinin incelenmesini amaçladığından, ilişkisel tarama modeli' ne uygun olarak düzenlenmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada aşağıda sözü edilen gereçler kullanılmıştır. Bunların birer örneği metnin sonundaki ekler bölümünde bulunmaktadır.

- **Demografik bilgi formu:**

Bu form, çalışmaya katılan annelerin bilgilerini toplamak amacıyla kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan 16 soruluk demografik bilgi formu, çocuğun annesi tarafından doldurulmuştur. Formda çocuğun yaşı, cinsiyeti, ebeveynin çocuk sayısı, ebeveynlerin eğitim durumu, ebeveynin medeni hali, ekonomik gelir düzeylerinin ne olduğuna dair sorulara yanıt

verilmiştir. Ayrıca, ailede tanı alan başka çocuk olup olmadığı, tanı aldı ise hastalığının ne olduğu, ebeveynlerin veya yakın akrabalarının tanı alıp almadığı, tanısı var ise hastalığının ne olduğu ile ilgili sorular yer almıştır ve annesi tarafından cevaplandırılmıştır.

- **Otizm Spektrum Anketi (OSA-TR):**

Baron-Cohen ve ark (2001) tarafından hazırlanan Otizm Spektrum Anketi (OSA), normal zeka düzeyine sahip herhangi bir yetişkinin hangi derecede otistik özellikler gösterdiğini veya ‘geniş otizm fenotip’e sahip olduğunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Ölçeğin Türkçe güvenilirlik ve psikometrik özellikleri Köse ve arkadaşları (2010) tarafından yapılmıştır (Kadak, 2011).

OSA otizmin çekirdek belirtilerine bağlı olarak geliştirilmiştir. Hollandaca, Japonca, Türkçe ve İtalyanca’ ya çevrilmiş ve geçerlilik güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. OSA beş alt ölçekten oluşmaktadır. Bunlar; dikkati kaydırabilme, sosyal beceri, ayrıntıya dikkat etme, hayal gücü ve iletişimi kapsayan onar soruluk alandan oluşmaktadır. OSA-TR dörtlü Likert tipi bir öz-bildirim anketidir. ‘Kesinlikle katılıyorum veya sıklıkla katılıyorum’ yanıtlarına 1 puan verilmiştir. Bu sorular; (2, 4, 5, 6, 7, 9, 12, 13, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 33, 35, 39, 41, 42, 43, 45, 46) dir. ‘ Bazen katılıyorum veya kesinlikle katılmıyorum’ yanıtlarına 1 puan verilmiştir. Bu sorular; (1, 3, 8, 10, 11, 14, 15, 17, 24, 25, 27, 28, 29, ,31, 12 32, 34, 36, 37, 38, 40, 44, 47, 48, 49, 50) dir. Köse ve ark. (2010) tarafından ölçeğin Türkçe uyarlanması ve geçerliliği ve güvenilirliği yapılmıştır (Köse, 2010).

3.4. Verilerin Toplanması

Çalışmanın yapılması için İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Müdürlüğünden onay alınmıştır. Annelere araştırmanın amacı ve uygulanacak testler açıklanmış ve bu açıklama sonrasında araştırmaya kabul etmeleri durumunda araştırmaya dâhil edilmişlerdir. Çalışmaya katılan kişilere anket ve form yüz yüze görüşülerek verilmiştir ve kendilerinin doldurup geri getirmesi istenmiştir. Okuma-yazması olmayan annelere anketteki sorular sözel olarak sorularak verilen cevaplar

işaretlenmiştir. 113 Otizmli çocuk annelerinin uygulamadaki eksikliklerinden dolayı 3 anketi ve 55 zihinsel engelli çocuğun annesinin ise; 3 anketi değerlendirmeye alınmamıştır. Bu yöntemle 110 otizm tanısı almış çocukların annesi ile 52 zihinsel engelli çocukların annelerine uygulanan anketler değerlendirmeye alınmıştır.

3.5. Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri olarak sayı, yüzde, ortalama, standart sapma kullanılmıştır.

Otizm spektrum genel puanının normal dağılım gösterdiği saptanmıştır (Kolmogorov-Smirnov $Z=1,153$; $p=0,140>0,05$). Otizmli Çocuk ile Zihinsel Engelli Çocuk arasındaki fark t-testi ile analiz edilmiştir.

Otizmli Çocuk annelerinin tanımlayıcı özelliklere göre grupları temsil eden kişi sayıları az olduğundan normal dağım göstermemektedir ($p<0,05$). Otizm spektrum puanının Otizmli Çocuk annelerinin tanımlayıcı özelliklere göre farklılaşmasını belirlerken Man whitney-u testi, ve Kruskalwallis testi kullanılmıştır.

Zihinsel Engelli Çocuk annelerinin tanımlayıcı özelliklere göre grupları temsil eden kişi sayıları az olduğundan normal dağım göstermemektedir ($p<0,05$). Otizm spektrum puanının Zihinsel Engelli Çocuk annelerinin tanımlayıcı özelliklere göre farklılaşmasını belirlerken Man whitney-u testi, ve Kruskalwallis testi kullanılmıştır.

Elde edilen bulgular %95 güven aralığında, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

Bu bölümde, araştırma probleminin çözümü için, araştırmaya katılan annelerin ölçekler yoluyla toplanan verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Elde edilen bulgulara dayalı olarak açıklama ve yorumlar yapılmıştır.

4.1. Annelerin Tanımlayıcı Özellikleri

Tablo 1. Gruplara Göre Tanımlayıcı Özelliklerin Dağılımı

		Otizmli Çocuk		Zihinsel Engelli Çocuk	
		n	%	N	%
Yaş	3-6 Yaş	58	%53,2	15	%28,8
	7-10 Yaş	16	%14,7	9	%17,3
	11-15 Yaş	7	%6,4	9	%17,3
	16-20 Yaş	10	%9,2	4	%7,7
	21-25 Yaş	17	%15,6	4	%7,7
	25 Yaş üstü	1	%0,9	11	%21,2
Çocuğun Sırası	İlk	60	%55,0	21	%40,4
	İkinci	29	%26,6	18	%34,6
	Üçüncü	15	%13,8	9	%17,3
	Dört Ve Yukarı	5	%4,6	4	%7,7
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	25	%22,9	24	%46,2
	Erkek	84	%77,1	28	%53,8
Anne Yaşı	20-30	15	%13,8	5	%9,6
	31-40	53	%48,6	21	%40,4
	41-50	32	%29,4	17	%32,7
	50 Yaş üstü	9	%8,3	9	%17,3
İlişki Durumu	Evli	93	%85,3	40	%76,9
	Bekar	2	%1,8	2	%3,8
	Boşanmış	9	%8,3	3	%5,8
	Evli Ayrı Yaşıyor	2	%1,8	2	%3,8
	Eşi Vefat	3	%2,8	5	%9,6
Çocuk Sayısı	1	32	%29,4	7	%13,5
	2	52	%47,7	23	%44,2
	3	18	%16,5	13	%25,0
	4 Ve üstü	7	%6,4	9	%17,3
Diğer Çocuklarda Sorun Olma Durumu	Hayır	105	%96,3	47	%90,4
	Evet	4	%3,7	5	%9,6
Diğer Çocuğun Cinsiyeti	Kız	2	%50,0	2	%40,0
	Erkek	2	%50,0	3	%60,0
Diğer Çocuğun Engeli	Otizm	1	%25,0	3	%60,0
	Down	0	%0,0	1	%20,0
	Diğer	3	%75,0	1	%20,0

Aile Tipi	Çekirdek Aile	94	%86,2	42	%80,8	
	Geniş Aile	15	%13,8	10	%19,2	
Eğitim Düzeyi	Okuma Yazma	4	%3,7	3	%5,8	
	Bilmiyor					
	Okuma Yazma	0	%0,0	3	%5,8	
	Biliyor					
Eğitim Düzeyi	İlkokul Mezunu	31	%28,4	24	%46,2	
	Ortaokul Mezunu	10	%9,2	10	%19,2	
	Lise Mezunu	47	%43,1	8	%15,4	
	Üniversite	17	%15,6	4	%7,7	
	İlkokul Ve Altı	35	%32,1	30	%57,7	
	Ortaokul Mezunu	10	%9,2	10	%19,2	
	Lise Mezunu	47	%43,1	8	%15,4	
	Üniversite	17	%15,6	4	%7,7	
Meslek	Ev Hanımı	83	%76,1	49	%94,2	
	Emekli	5	%4,6	0	%0,0	
	Öğretmen	4	%3,7	1	%1,9	
	Memur	3	%2,8	0	%0,0	
	Diğer	14	%12,8	2	%3,8	
	Eşin Yaşı	28	2	%2,0	1	%2,3
		29	2	%2,0	0	%0,0
30		1	%1,0	0	%0,0	
31		1	%1,0	0	%0,0	
32		1	%1,0	0	%0,0	
33		4	%4,0	2	%4,7	
34		4	%4,0	0	%0,0	
35		5	%5,0	2	%4,7	
36		4	%4,0	4	%9,3	
37		7	%7,0	2	%4,7	
38		3	%3,0	0	%0,0	
39		2	%2,0	3	%7,0	
40		8	%8,0	2	%4,7	
41		3	%3,0	1	%2,3	
42		4	%4,0	3	%7,0	
43		2	%2,0	1	%2,3	
44		2	%2,0	3	%7,0	
45		9	%9,0	1	%2,3	
46		4	%4,0	2	%4,7	
48		2	%2,0	2	%4,7	
49	2	%2,0	0	%0,0		
50	3	%3,0	1	%2,3		
51	5	%5,0	2	%4,7		
52	2	%2,0	1	%2,3		
53	5	%5,0	3	%7,0		
54	2	%2,0	1	%2,3		
55	1	%1,0	0	%0,0		
56	1	%1,0	1	%2,3		
57	2	%2,0	0	%0,0		

	58	0	%0,0	1	%2,3
	59	2	%2,0	1	%2,3
	60	2	%2,0	0	%0,0
	61	0	%0,0	1	%2,3
	63	1	%1,0	0	%0,0
	65	1	%1,0	0	%0,0
	69	0	%0,0	1	%2,3
	72	0	%0,0	1	%2,3
	75	1	%1,0	0	%0,0
Eşin Eğitim Düzeyi	İlkokul Mezunu	29	%28,7	17	%37,8
	Ortaokul Mezunu	13	%12,9	13	%28,9
	Lise Mezunu	33	%32,7	10	%22,2
	üniversite	26	%25,7	5	%11,1
Eşin Mesleği	Öğretmen-doktor- Mühendis- Avukat	14	%14,1	3	%7,0
	Emekli	6	%6,1	3	%7,0
	Memur	5	%5,1	1	%2,3
	Tekstilci	6	%6,1	4	%9,3
	Şoför	4	%4,0	1	%2,3
	İşçi	6	%6,1	3	%7,0
	Diğer	58	%58,6	28	%65,1
Sosyoekonomik Düzey	İyi	22	%20,2	5	%9,6
	Orta	70	%64,2	37	%71,2
	Kötü	17	%15,6	10	%19,2
Akrabalarda Psikiyatrik	Hayır	96	%88,1	43	%82,7
Tanı Almış Biri Olma	Evet	13	%11,9	9	%17,3
Durumu					

Çocuklar yaş değişkenine göre 58'i (%53,2) 3-6 Yaş, 16'sı (%14,7) 7-10 yaş, 7'si (%6,4) 11-15 yaş, 10'u (%9,2) 16-20 yaş, 17'si (%15,6) ve 1'i (%0,9) 25 yaş üstü olarak dağılmaktadır. Çocuğun sırası değişkenine göre 60'sı (%55,0) ilk, 29'u (%26,6) ikinci, 15'i (%13,8) üçüncü, 5'i (%4,6) dördüncü ve yukarı dağılım göstermektedir. Çocuğun cinsiyeti değişkenine göre 25'i (%22,9) kız, 84'ü (%77,1) erkek olarak dağılmaktadır. Anne yaşı değişkenine göre 15'i (%13,8) 20-30 yaş, 53'ü (%48,6) 31-40 yaş, 32'si (%29,4) 41-50 yaş, 9'u (%8,3) 50 yaş ve üstü olarak dağılmaktadır. İlişki durumu değişkenine göre 93'ü (%85,3) evli, 2'si (%1,8) bekar, 9'u (%8,3) boşanmış, 2'si (%1,8) evli ayrı yaşayan, 3'ü (%2,8) eşi vefat etmiş olarak dağılmaktadır. Çocuk sayısı değişkenine göre 32'si (%29,4), 1, 52 'si (%47,7) 2, 18'i (%16,5) 3 ve 7'si (%6,4) 4 ve üstü olarak dağılmaktadır. Aile tipi değişkenine göre 94'ü (%86,2) çekirdek aile, 15'i (%13,8) geniş aile olarak dağılmaktadır. Eşin eğitim düzeyi değişkenine göre 29'u (%28,7) İlkokul mezunu, 13'ü (%12,9)

Ortaokul mezunu, 33'ü (%32,7) Lise Mezunu, 26'sı (%25,7) üniversite mezunu olarak dağılmaktadır. Sosyoekonomik düzey değişkenine göre 22'si (%20,2) iyi, 70'i (%64,2) orta, 17'si (%15,6) kötü olarak dağılmaktadır.

Otizm ve zihinsel engelli tanısı olan çocukların annelerinin OSA alt ölçekleri olan sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü boyutlarından ve toplam OSA ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

4.2. Engel Türüne Göre Bulgular

Tablo 2. Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Engel Türüne Göre Ortalamaları

Gruplar	Otizmli (n=109)		Çocuk Zihinsel Engelli Çocuk (n=52)		t	P
	Ort	Ss	Ort	Ss		
Sosyal Beceri	5,862	2,188	6,731	1,728	-2,512	0,013
Dikkati Kaydırabilme	5,651	1,868	5,962	1,656	-1,021	0,309
Ayrıntıya Dikkat Etme	5,055	1,929	5,019	1,884	0,111	0,912
İletişim	6,982	1,861	6,981	1,627	0,003	0,998
Hayal Gücü	5,771	1,947	5,981	1,639	-0,673	0,502
Otizm Spektrum Genel	29,321	5,807	30,673	4,387	-1,488	0,139

Araştırmaya katılan annelerin sosyal beceri puanları ortalamalarının grup değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur (t=-2.512). Zihinsel Engelli Çocuk sahibi annelerin sosyal beceri puanları (x=6,731), otizmli çocuk sahibi annelerin sosyal beceri puanlarından (x=5,862) yüksektir.

Araştırmaya katılan annelerin dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının grup değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi

sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır($p>0,05$).

4.3. Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Tanımlayıcı Özelliklere Göre dağılımı

Tablo 3. Otizmli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Eğitim Düzeyine Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p
Sosyal Beceri	İlkokul Ve Altı	35	5,571	2,213	1,890	0,596
	Ortaokul Mezunu	10	5,900	2,079		
	Lise Mezunu	47	5,936	1,961		
	Üniversite	17	6,235	2,840		
Dikkati Kaydırabilme	İlkokul Ve Altı	35	5,143	1,881	4,286	0,232
	Ortaokul Mezunu	10	5,900	1,370		
	Lise Mezunu	47	5,872	1,837		
	Üniversite	17	5,941	2,106		
Ayrıntıya Dikkat Etme	İlkokul Ve Altı	35	5,057	1,846	1,834	0,608
	Ortaokul Mezunu	10	4,300	2,163		
	Lise Mezunu	47	5,234	1,867		
	Üniversite	17	5,000	2,179		
İletişim	İlkokul Ve Altı	35	6,400	1,769	6,526	0,089
	Ortaokul Mezunu	10	7,200	1,989		
	Lise Mezunu	47	7,170	1,672		
	Üniversite	17	7,529	2,294		
Hayal Gücü	İlkokul Ve Altı	35	5,200	1,746	4,471	0,215
	Ortaokul Mezunu	10	6,100	2,470		
	Lise Mezunu	47	6,064	1,983		
	Üniversite	17	5,941	1,819		
Otizm Spektrum Genel	İlkokul Ve Altı	35	27,371	4,995	7,834	0,050
	Ortaokul Mezunu	10	29,400	6,004		
	Lise Mezunu	47	30,277	5,076		
	Üniversite	17	30,647	8,208		

Araştırmaya katılan annelerin otizm spektrum genel puanları ortalamalarının eğitim düzeyi değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur($KW=7,834$). Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek üzere Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Buna göre; eğitim düzeyi lise mezunu olanların otizm spektrum genel puanları ($30,277 \pm 5,076$), eğitim düzeyi ilkokul ve altı olanların otizm spektrum genel puanlarından

(27,371 ± 4,995) yüksek bulunmuştur. Eğitim düzeyi üniversite olanların otizm spektrum genel puanları (30,647 ± 8,208), eğitim düzeyi ilkokul ve altı olanların otizm spektrum genel puanlarından (27,371 ± 4,995) yüksek bulunmuştur.

Dikkati çeken bir başka bulgu da istatistiki açıdan anlamlılık düzeyi düşük olmakla birlikte annelerin iletişim puanları ortalamalarının eğitim düzeyi değişkeni dikkate alındığında farklılaşmasıdır. Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek üzere uygulanan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre; eğitim düzeyi lise mezunu olanların iletişim puanları (7,170± 1,989), eğitim düzeyi ilkokul ve altı olanların iletişim puanlarından (6,400± 1,769) yüksek bulunmuştur. Eğitim düzeyi üniversite olanların iletişim puanları (7,529± 2,294), eğitim düzeyi ilkokul ve altı olanların iletişim puanlarından (6,400 ± 1,769) yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan annelerin sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, hayal gücü puanları ortalamalarının eğitim düzeyi değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan KruskalWallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır(p>0.05).

Tablo 4. Otizmlili Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Mesleğe Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p
Sosyal Beceri	Ev Hanımı	83	5,735	2,125	9,546	0,049
	Emekli	5	3,600	2,881		
	Öğretmen	4	7,750	1,258		
	Memur	3	7,000	2,646		
	Diğer	14	6,643	1,781		
Dikkati Kaydırabilme	Ev Hanımı	83	5,554	1,850	4,404	0,354
	Emekli	5	5,000	2,550		
	Öğretmen	4	5,750	2,217		
	Memur	3	5,000	1,732		
	Diğer	14	6,571	1,604		
Ayrıntıya Dikkat Etme	Ev Hanımı	83	5,205	1,846	4,303	0,367
	Emekli	5	5,400	1,140		
	Öğretmen	4	3,750	1,708		
	Memur	3	3,333	2,517		
	Diğer	14	4,786	2,424		
İletişim	Ev Hanımı	83	6,928	1,827	2,120	0,714

Hayal Gücü	Emekli	5	6,000	3,162	4,782	0,310
	Öğretmen	4	7,500	1,000		
	Memur	3	8,333	1,528		
	Diğer	14	7,214	1,762		
	Ev Hanımı	83	5,735	1,894		
Otizm Spektrum Genel	Emekli	5	4,600	2,510	3,805	0,433
	Öğretmen	4	7,250	1,258		
	Memur	3	6,667	2,082		
	Diğer	14	5,786	2,119		
	Ev Hanımı	83	29,157	5,505		
	Emekli	5	24,600	9,607		
	Öğretmen	4	32,000	2,944		
	Memur	3	30,333	8,387		
	Diğer	14	31,000	5,791		

Araştırmaya katılan annelerin sosyal beceri puanları ortalamalarının meslek değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur(KW=9,546). Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek üzere Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Buna göre; meslek öğretmen olanların sosyal beceri puanları ($7,750 \pm 1,258$), meslek ev hanımı olanların sosyal beceri puanlarından ($5,735 \pm 2,125$) yüksek bulunmuştur. Meslek öğretmen olanların sosyal beceri puanları ($7,750 \pm 1,258$), meslek emekli olanların sosyal beceri puanlarından ($3,600 \pm 2,881$) yüksek bulunmuştur. Meslek diğer olanların sosyal beceri puanları ($6,643 \pm 1,781$), meslek emekli olanların sosyal beceri puanlarından ($3,600 \pm 2,881$) yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan annelerin dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının meslek değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır($p>0.05$).

Tablo 5. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Sosyoekonomik Düzeye Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p
Sosyal Beceri	İyi	22	5,955	2,299	0,301	0,860
	Orta	70	5,829	2,133		
	Kötü	17	5,882	2,395		
Dikkati Kaydırabilme	İyi	22	5,909	1,630	1,767	0,413
	Orta	70	5,500	1,863		
	Kötü	17	5,941	2,193		
Ayrıntıya Dikkat Etme	İyi	22	5,500	2,220	2,079	0,354
	Orta	70	4,814	1,788		
	Kötü	17	5,471	2,035		
İletişim	İyi	22	7,227	1,660	4,931	0,085
	Orta	70	7,129	1,841		
	Kötü	17	6,059	2,015		
Hayal Gücü	İyi	22	6,000	1,480	0,585	0,746
	Orta	70	5,714	2,044		
	Kötü	17	5,706	2,144		
Otizm Spektrum Genel	İyi	22	30,591	5,252	1,750	0,417
	Orta	70	28,986	5,835		
	Kötü	17	29,059	6,466		

Araştırmaya katılan annelerin sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının sosyoekonomik düzey değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p > 0.05$).

Tablo 6. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Çocuğun Sırasına Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p
Sosyal Beceri	İlk	60	5,917	2,196	0,240	0,971
	İkinci	29	5,793	2,555		
	Üçüncü	15	5,733	1,668		
	Dört Ve Yukarı	5	6,000	1,581		
Dikkati Kaydırabilme	İlk	60	5,717	1,757	7,447	0,059
	İkinci	29	5,655	1,932		
	Üçüncü	15	4,800	2,042		
	Dört Ve Yukarı	5	7,400	1,140		
Ayrıntıya Dikkat Etme	İlk	60	5,367	1,804	4,955	0,175
	İkinci	29	4,517	1,844		
	Üçüncü	15	4,733	2,492		
	Dört Ve Yukarı	5	5,400	1,673		
İletişim	İlk	60	6,967	1,841	1,218	0,749
	İkinci	29	7,000	2,087		
	Üçüncü	15	7,200	1,740		
	Dört Ve Yukarı	5	6,400	1,342		
Hayal Gücü	İlk	60	5,733	1,947	2,593	0,459
	İkinci	29	5,690	2,020		
	Üçüncü	15	6,400	1,639		
	Dört Ve Yukarı	5	4,800	2,387		
Otizm Spektrum Genel	İlk	60	29,700	5,610	0,791	0,852
	İkinci	29	28,655	6,559		
	Üçüncü	15	28,867	6,209		
	Dört Ve Yukarı	5	30,000	1,871		

Araştırmaya katılan annelerin dikkat kaydırabilme puanları ortalamalarının çocuğun sırası değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlılık düzeyi daha düşük olmakla birlikte dikkat çekicidir (KW=7,447). Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek üzere Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Buna göre; çocuğun sırası ilk olanların dikkat kaydırma puanları ($5,717 \pm 1,757$), çocuğun sırası ikinci olanların dikkat kaydırma puanlarından ($5,655 \pm 1,932$) yüksek bulunmuştur. Çocuğun sırası dört ve yukarı olanların dikkat kaydırma puanları ($7,400 \pm 1,140$) çocuğun sırası üçüncü olanların dikkat kaydırma puanlarından ($4,800 \pm 2,042$) yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan annelerin sosyal beceri, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının çocuğun sırası değişkeni

açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 7. Otizmli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Anne Yaşına Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	KW	P
Sosyal Beceri	20-30	15	5,600	1,957	2,434	0,487
	31-40	53	6,151	2,265		
	41-50	32	5,688	1,942		
	50 Yaş üstü	9	5,222	2,949		
Dikkati Kaydırabilme	20-30	15	4,733	1,223	6,988	0,072
	31-40	53	5,906	2,106		
	41-50	32	5,844	1,568		
	50 Yaş üstü	9	5,000	1,871		
Ayrıntıya Dikkat Etme	20-30	15	4,800	1,014	1,989	0,575
	31-40	53	5,302	2,162		
	41-50	32	4,781	1,979		
	50 Yaş üstü	9	5,000	1,414		
İletişim	20-30	15	6,667	1,291	5,623	0,131
	31-40	53	7,302	1,957		
	41-50	32	6,594	1,643		
	50 Yaş üstü	9	7,000	2,646		
Hayal Gücü	20-30	15	5,867	1,685	1,680	0,641
	31-40	53	5,981	2,232		
	41-50	32	5,594	1,542		
	50 Yaş üstü	9	5,000	1,871		
Otizm Spektrum Genel	20-30	15	27,667	3,599	4,918	0,178
	31-40	53	30,642	6,737		
	41-50	32	28,500	3,681		
	50 Yaş üstü	9	27,222	7,791		

Araştırmaya katılan annelerin dikkat kaydırabilme puanları ortalamalarının anne yaşı değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlılık düzeyi daha düşük olmakla birlikte dikkat çekicidir ($KW=6,988$). Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek üzere Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Buna göre; anne yaşı 50 yaş ve üstü olanların dikkat kaydırma puanları ($5,000 \pm 1,871$), anne yaşı 20-30 yaş arası olanların dikkat kaydırma puanlarından ($4,733 \pm 1,223$) yüksek bulunmuştur. Anne yaşı 31-40 arası olanların

dikkat kaydırma puanları ($5,906 \pm 2,106$) anne yaşı 41-50 yaş arası olanların dikkat kaydırma puanlarından ($5,844 \pm 1,568$)yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan annelerin sosyal beceri, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının anne yaşı değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır($p>0.05$).

Tablo 8. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin İlişki Durumuna (Medeni Durumuna) Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p
Sosyal Beceri	Evli	93	6,011	2,159	5,187	0,269
	Bekar	2	5,000	0,000		
	Boşanmış	9	4,778	2,333		
	Evli Ayrı Yaşıyor	2	3,500	3,536		
	Eşi Vefat	3	6,667	1,528		
Dikkati Kaydırabilme	Evli	93	5,624	1,888	1,484	0,829
	Bekar	2	6,000	0,000		
	Boşanmış	9	6,111	2,147		
	Evli Ayrı Yaşıyor	2	5,000	0,000		
	Eşi Vefat	3	5,333	2,082		
Ayrıntıya Dikkat Etme	Evli	93	5,086	1,822	0,407	0,982
	Bekar	2	6,000	2,828		
	Boşanmış	9	4,778	2,438		
	Evli Ayrı Yaşıyor	2	5,000	2,828		
	Eşi Vefat	3	4,333	3,786		
İletişim	Evli	93	7,065	1,786	6,634	0,157
	Bekar	2	6,000	2,828		
	Boşanmış	9	6,444	2,455		
	Evli Ayrı Yaşıyor	2	4,500	0,707		
	Eşi Vefat	3	8,333	0,577		
Hayal Gücü	Evli	93	5,893	1,821	6,797	0,147
	Bekar	2	4,000	0,000		
	Boşanmış	9	5,556	2,555		
	Evli Ayrı Yaşıyor	2	2,500	2,121		
	Eşi Vefat	3	6,000	3,000		
Otizm Spektrum Genel	Evli	93	29,677	5,603	6,211	0,184
	Bekar	2	27,000	0,000		
	Boşanmış	9	27,667	8,155		
	Evli Ayrı Yaşıyor	2	20,500	2,121		
	Eşi Vefat	3	30,667	2,082		

Araştırmaya katılan annelerin sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının ilişki durumu değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır($p>0.05$).

Tablo 9. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Çocuk Sayısına Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p
Sosyal Beceri	1	32	6,250	2,110	2,598	0,458
	2	52	5,673	2,423		
	3	18	5,500	1,791		
	4 Ve üstü	7	6,429	1,512		
Dikkati Kaydırabilme	1	32	6,188	1,469	6,037	0,110
	2	52	5,481	1,915		
	3	18	4,944	2,071		
	4 Ve üstü	7	6,286	2,138		
Ayrıntıya Dikkat Etme	1	32	5,313	1,857	1,569	0,666
	2	52	4,885	1,843		
	3	18	5,333	2,142		
	4 Ve üstü	7	4,429	2,440		
İletişim	1	32	7,469	1,665	3,013	0,390
	2	52	6,731	2,030		
	3	18	6,833	1,757		
	4 Ve üstü	7	7,000	1,528		
Hayal Gücü	1	32	5,719	1,746	0,551	0,907
	2	52	5,731	2,161		
	3	18	6,056	1,474		
	4 Ve üstü	7	5,571	2,507		
Otizm Spektrum Genel	1	32	30,938	5,168	3,815	0,282
	2	52	28,500	6,264		
	3	18	28,667	6,278		
	4 Ve üstü	7	29,714	1,604		

Araştırmaya katılan annelerin sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının çocuk sayısı değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır($p>0.05$).

Tablo 10. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Aile Tipine Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	MW	p
Sosyal Beceri	Çekirdek Aile	94	5,809	2,177	620,500	0,453
	Geniş Aile	15	6,200	2,305		
Dikkati Kaydırabilme	Çekirdek Aile	94	5,702	1,883	644,000	0,586
	Geniş Aile	15	5,333	1,799		
Ayrıntıya Dikkat Etme	Çekirdek Aile	94	5,106	1,920	652,500	0,640
	Geniş Aile	15	4,733	2,017		
İletişim	Çekirdek Aile	94	6,957	1,777	621,500	0,456
	Geniş Aile	15	7,133	2,386		
Hayal Gücü	Çekirdek Aile	94	5,755	1,782	699,000	0,957
	Geniş Aile	15	5,867	2,850		
Otizm Spektrum Genel	Çekirdek Aile	94	29,330	5,587	626,500	0,489
	Geniş Aile	15	29,267	7,265		

Annelerin sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının aile tipi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p > 0,05$).

Tablo 11. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Akrabalarda Psikiyatrik Tanı Almış Biri Olma Durumuna Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	MW	p
Sosyal Beceri	Hayır	96	5,781	2,177	483,000	0,183
	Evet	13	6,462	2,259		
Dikkati Kaydırabilme	Hayır	96	5,615	1,872	568,000	0,595
	Evet	13	5,923	1,891		
Ayrıntıya Dikkat Etme	Hayır	96	5,031	1,900	600,500	0,824
	Evet	13	5,231	2,204		
İletişim	Hayır	96	6,875	1,831	456,500	0,112
	Evet	13	7,769	1,964		
Hayal Gücü	Hayır	96	5,719	1,896	587,000	0,726
	Evet	13	6,154	2,340		
Otizm Spektrum Genel	Hayır	96	29,021	5,718	488,000	0,202
	Evet	13	31,539	6,213		

Annelerin sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının akrabalarda psikiyatrik tanı almış biri olma durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır($p>0,05$).

Tablo 12. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Çocuğun Cinsiyetine Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	MW	p
Sosyal Beceri	Kız	25	5,880	1,810	1 018,000	0,816
	Erkek	84	5,857	2,298		
Dikkati Kaydırabilme	Kız	25	6,080	1,579	889,500	0,241
	Erkek	84	5,524	1,936		
Ayrıntıya Dikkat Etme	Kız	25	5,000	1,708	1 033,000	0,901
	Erkek	84	5,071	1,999		
İletişim	Kız	25	6,840	1,463	927,500	0,370
	Erkek	84	7,024	1,970		
Hayal Gücü	Kız	25	5,920	1,801	976,000	0,589
	Erkek	84	5,726	1,996		
Otizm Spektrum Genel	Kız	25	29,720	3,857	990,500	0,667
	Erkek	84	29,202	6,286		

Annelerin sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının çocuğun cinsiyeti değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır($p>0,05$).

Tablo 13. Otizmlı Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin diğerk Çocuklarda Sorun Olma Durumuna Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	MW	P
Sosyal Beceri	Hayır	105	5,886	2,211	160,500	0,420
	Evet	4	5,250	1,500		
Dikkati Kaydırabilme	Hayır	105	5,695	1,866	127,500	0,177
	Evet	4	4,500	1,732		
Ayrıntıya Dikkat Etme	Hayır	105	5,057	1,960	210,000	1,000
	Evet	4	5,000	0,817		
İletişim	Hayır	105	6,991	1,884	180,500	0,629
	Evet	4	6,750	1,258		
Hayal Gücü	Hayır	105	5,724	1,954	122,500	0,153
	Evet	4	7,000	1,414		
Otizm Spektrum Genel	Hayır	105	29,352	5,900	193,000	0,783
	Evet	4	28,500	2,517		

Annelerin sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının diğerk çocuklarda sorun olma durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır($p>0,05$).

4.4. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Tanımlayıcı Özelliklere Göre dağılımı

Tablo 14. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Eğitim Düzeyine Göre Ortalamaları

		Grup	N	Ort	Ss	KW	P
Sosyal Beceri	Okuma Yazma	Bilmiyor	3	6,667	2,082	2,107	0,834
		Bilmiyor	3	8,000	1,732		
	Okuma Yazma Biliyor	İlkokul Mezunu	24	6,583	1,717		
		Ortaokul Mezunu	10	6,900	1,912		
		Lise Mezunu	8	6,750	2,053		
		Üniversite	4	6,250	0,500		
		Üniversite	4	6,250	0,500		
Dikkati Kaydırabilme	Okuma Yazma	Bilmiyor	3	6,667	2,309	3,903	0,563
		Bilmiyor	3	7,000	1,000		
	Okuma Yazma Biliyor	İlkokul Mezunu	24	5,542	1,719		
		Ortaokul Mezunu	10	6,100	1,524		
		Lise Mezunu	8	6,375	1,408		
		Üniversite	4	6,000	2,160		
		Üniversite	4	6,000	2,160		
Ayrıntıya Dikkat Etme	Okuma Yazma	Bilmiyor	3	5,000	2,000	1,321	0,933
		Bilmiyor	3	5,333	3,055		
	Okuma Yazma Biliyor	İlkokul Mezunu	24	5,083	2,020		
		Ortaokul Mezunu	10	4,700	1,947		
		Lise Mezunu	8	4,750	1,488		
		Üniversite	4	5,750	1,500		
		Üniversite	4	5,750	1,500		
İletişim	Okuma Yazma	Bilmiyor	3	6,000	2,646	1,137	0,951
		Bilmiyor	3	7,000	1,732		
	Okuma Yazma Biliyor	İlkokul Mezunu	24	6,958	1,398		
		Ortaokul Mezunu	10	7,000	2,055		
		Lise Mezunu	8	7,250	1,982		
		Üniversite	4	7,250	0,500		
		Üniversite	4	7,250	0,500		
Hayal Gücü	Okuma Yazma	Bilmiyor	3	6,667	0,577	3,213	0,667
		Bilmiyor	3	6,333	2,082		
	Okuma Yazma Biliyor	İlkokul Mezunu	24	5,708	1,546		
		Ortaokul Mezunu	10	5,600	1,578		
		Lise Mezunu	8	6,375	1,685		
		Üniversite	4	7,000	2,582		
		Üniversite	4	7,000	2,582		
Otizm Genel	Okuma Yazma	Bilmiyor	3	31,000	1,000	3,584	0,611
		Bilmiyor	3	33,667	3,786		
	Okuma Yazma Biliyor	İlkokul Mezunu	24	29,875	3,916		
		Ortaokul Mezunu	10	30,300	4,572		
		Lise Mezunu	8	31,500	6,141		
		Üniversite	4	32,250	5,377		
		Üniversite	4	32,250	5,377		

Araştırmaya katılan sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının eğitim düzeyi değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır($p>0.05$).

Tablo 15. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Mesleğe Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p
Sosyal Beceri	Ev Hanımı	49	6,755	1,774	0,288	0,866
	Öğretmen	1	6,000	0,000		
	Diğer	2	6,500	0,707		
Dikkati Kaydırabilme	Ev Hanımı	49	6,020	1,677	1,787	0,409
	Öğretmen	1	6,000	0,000		
	Diğer	2	4,500	0,707		
Ayrıntıya Dikkat Etme	Ev Hanımı	49	5,000	1,915	0,152	0,927
	Öğretmen	1	5,000	0,000		
	Diğer	2	5,500	2,121		
İletişim	Ev Hanımı	49	6,959	1,670	0,539	0,764
	Öğretmen	1	8,000	0,000		
	Diğer	2	7,000	0,000		
Hayal Gücü	Ev Hanımı	49	5,980	1,639	2,658	0,265
	Öğretmen	1	8,000	0,000		
	Diğer	2	5,000	1,414		
Otizm Spektrum Genel	Ev Hanımı	49	30,714	4,458	1,084	0,582
	Öğretmen	1	33,000	0,000		
	Diğer	2	28,500	3,536		

Araştırmaya katılan zihinsel engelli çocuk annelerinin sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının meslek değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır($p>0.05$).

Tablo 16. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Sosyoekonomik Düzeye Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p
Sosyal Beceri	İyi	5	6,600	1,342	0,246	0,884
	Orta	37	6,784	1,946		
	Kötü	10	6,600	0,966		
Dikkati Kaydırabilme	İyi	5	6,800	1,643	1,755	0,416
	Orta	37	5,919	1,588		
	Kötü	10	5,700	1,947		
Ayrıntıya Dikkat Etme	İyi	5	6,000	2,000	2,673	0,263
	Orta	37	5,054	1,929		
	Kötü	10	4,400	1,578		
İletişim	İyi	5	6,200	2,168	1,137	0,566
	Orta	37	7,162	1,555		
	Kötü	10	6,700	1,636		
Hayal Gücü	İyi	5	7,200	1,924	2,314	0,314
	Orta	37	5,811	1,664		
	Kötü	10	6,000	1,247		
Otizm Spektrum Genel	İyi	5	32,800	4,494	1,646	0,439
	Orta	37	30,730	4,747		
	Kötü	10	29,400	2,366		

Araştırmaya katılan zihinsel engelli çocuk annelerinin sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının sosyoekonomik düzey değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır($p>0.05$).

Tablo 17. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Çocuğun Sırasına Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p
Sosyal Beceri	İlk	21	6,762	1,610	2,563	0,464
	İkinci	18	6,667	1,715		
	Üçüncü	9	6,222	1,922		
	Dört Ve Yukarı	4	8,000	2,000		
Dikkati Kaydırabilme	İlk	21	5,905	1,729	0,341	0,952
	İkinci	18	6,111	1,676		
	Üçüncü	9	5,778	1,716		
	Dört Ve Yukarı	4	6,000	1,633		
Ayrıntıya Dikkat Etme	İlk	21	4,571	1,777	4,455	0,216
	İkinci	18	5,278	1,994		
	Üçüncü	9	4,889	2,088		
	Dört Ve Yukarı	4	6,500	0,577		
İletişim	İlk	21	7,381	1,244	6,066	0,108
	İkinci	18	7,278	1,487		
	Üçüncü	9	6,000	2,291		
	Dört Ve Yukarı	4	5,750	1,258		
Hayal Gücü	İlk	21	6,143	1,352	0,922	0,820
	İkinci	18	5,944	1,474		
	Üçüncü	9	6,111	2,261		
	Dört Ve Yukarı	4	5,000	2,449		
Otizm Spektrum Genel	İlk	21	30,762	4,073	2,168	0,538
	İkinci	18	31,278	4,775		
	Üçüncü	9	29,000	4,243		
	Dört Ve Yukarı	4	31,250	5,315		

Araştırmaya katılan zihinsel engelli çocuk annelerinin sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının çocuğun sırası değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p > 0.05$).

Tablo 18. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Anne Yaşına Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p
Sosyal Beceri	20-30	5	7,400	1,517	11,096	0,011
	31-40	21	6,476	1,569		
	41-50	17	6,059	1,784		
	50 Yaş üstü	9	8,222	1,202		
Dikkati Kaydırabilme	20-30	5	5,600	2,302	4,169	0,244
	31-40	21	6,143	1,459		
	41-50	17	6,353	1,766		
	50 Yaş üstü	9	5,000	1,323		
Ayrıntıya Dikkat Etme	20-30	5	5,400	1,817	2,548	0,467
	31-40	21	5,143	1,931		
	41-50	17	5,235	1,921		
	50 Yaş üstü	9	4,111	1,764		
İletişim	20-30	5	7,800	0,837	3,011	0,390
	31-40	21	6,571	1,859		
	41-50	17	7,294	1,490		
	50 Yaş üstü	9	6,889	1,537		
Hayal Gücü	20-30	5	6,800	1,304	6,902	0,075
	31-40	21	6,381	1,499		
	41-50	17	5,235	1,786		
	50 Yaş üstü	9	6,000	1,500		
Otizm Spektrum Genel	20-30	5	33,000	4,183	1,873	0,599
	31-40	21	30,714	5,041		
	41-50	17	30,177	4,433		
	50 Yaş üstü	9	30,222	2,635		

Araştırmaya katılan zihinsel engelli çocuk annelerinin sosyal beceri puanları ortalamalarının anne yaşı değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur (KW=11,096; p=0,011<0.05). Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek üzere Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Buna göre; anne yaşı 50 yaş üstü olanların sosyal beceri puanları (8,222 ± 1,202), anne yaşı 31-40 olanların sosyal beceri puanlarından (6,476 ± 1,569) yüksek bulunmuştur. Anne yaşı 50 yaş üstü olanların sosyal beceri puanları (8,222 ± 1,202), anne yaşı 41-50 olanların sosyal beceri puanlarından (6,059 ± 1,784) yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan zihinsel engelli çocuk annelerinin dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının anne yaşı değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek

amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 19. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin İlişki Durumu (Medeni Duruma) Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	KW	p
Sosyal Beceri	Evli	40	6,575	1,796	3,131	0,536
	Bekar	2	7,500	2,121		
	Boşanmış	3	7,000	0,000		
	Evli Ayrı Yaşıyor	2	6,000	1,414		
	Eşi Vefat	5	7,800	1,643		
Dikkati Kaydırabilme	Evli	40	5,925	1,591	9,223	0,056
	Bekar	2	6,500	2,121		
	Boşanmış	3	3,667	0,577		
	Evli Ayrı Yaşıyor	2	7,500	2,121		
	Eşi Vefat	5	6,800	1,304		
Ayrıntıya Dikkat Etme	Evli	40	5,075	1,886	1,195	0,879
	Bekar	2	6,000	1,414		
	Boşanmış	3	4,667	2,517		
	Evli Ayrı Yaşıyor	2	4,000	2,828		
	Eşi Vefat	5	4,800	1,924		
İletişim	Evli	40	7,050	1,679	1,496	0,827
	Bekar	2	7,000	2,828		
	Boşanmış	3	7,333	0,577		
	Evli Ayrı Yaşıyor	2	6,500	2,121		
	Eşi Vefat	5	6,400	1,517		
Hayal Gücü	Evli	40	6,000	1,754	1,819	0,769
	Bekar	2	6,000	1,414		
	Boşanmış	3	5,333	1,155		
	Evli Ayrı Yaşıyor	2	7,000	0,000		
	Eşi Vefat	5	5,800	1,483		
Otizm Spektrum Genel	Evli	40	30,625	4,639	2,064	0,724
	Bekar	2	33,000	7,071		
	Boşanmış	3	28,000	3,000		
	Evli Ayrı Yaşıyor	2	31,000	2,828		
	Eşi Vefat	5	31,600	2,702		

Araştırmaya katılan zihinsel engelli çocuk annelerinin sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının ilişki durumu değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 20. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Çocuk Sayısına Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	KW	P
Sosyal Beceri	1	7	6,571	2,070	1,012	0,798
	2	23	6,652	1,555		
	3	13	7,077	1,706		
	4 Ve üstü	9	6,556	2,128		
Dikkati Kaydırabilme	1	7	6,000	1,732	2,282	0,516
	2	23	5,696	1,636		
	3	13	6,539	1,561		
	4 Ve üstü	9	5,778	1,856		
Ayrıntıya Dikkat Etme	1	7	5,571	1,134	6,455	0,091
	2	23	4,391	1,803		
	3	13	5,154	2,304		
	4 Ve üstü	9	6,000	1,500		
İletişim	1	7	6,857	1,574	1,035	0,793
	2	23	7,217	1,278		
	3	13	6,923	2,100		
	4 Ve üstü	9	6,556	1,878		
Hayal Gücü	1	7	6,429	1,272	2,296	0,513
	2	23	5,783	1,413		
	3	13	6,462	1,941		
	4 Ve üstü	9	5,444	1,944		
Otizm Spektrum Genel	1	7	31,429	3,994	2,624	0,453
	2	23	29,739	4,081		
	3	13	32,154	4,580		
	4 Ve üstü	9	30,333	5,172		

Araştırmaya katılan zihinsel engelli çocuk annelerinin sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının çocuk sayısı değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına göre; grup ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır($p>0.05$).

Tablo 21. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Aile Tipine Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	MW	p
Sosyal Beceri	Çekirdek Aile	42	6,857	1,802	159,000	0,225
	Geniş Aile	10	6,200	1,317		
Dikkati Kaydırabilme	Çekirdek Aile	42	6,119	1,714	151,500	0,166
	Geniş Aile	10	5,300	1,252		
Ayrıntıya Dikkat Etme	Çekirdek Aile	42	4,786	1,945	130,500	0,062
	Geniş Aile	10	6,000	1,247		
İletişim	Çekirdek Aile	42	7,119	1,452	164,500	0,282
	Geniş Aile	10	6,400	2,221		
Hayal Gücü	Çekirdek Aile	42	6,071	1,659	186,500	0,579
	Geniş Aile	10	5,600	1,578		
Otizm Spektrum Genel	Çekirdek Aile	42	30,952	4,439	164,000	0,284
	Geniş Aile	10	29,500	4,170		

Zihinsel engelli çocuk annelerinin sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının aile tipi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 22. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Akrabalarda Psikiyatrik Tanı Almış Biri Olma Durumuna Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	MW	p
Sosyal Beceri	Hayır	43	6,861	1,754	153,500	0,322
	Evet	9	6,111	1,537		
Dikkati Kaydırabilme	Hayır	43	6,023	1,611	171,000	0,579
	Evet	9	5,667	1,936		
Ayrıntıya Dikkat Etme	Hayır	43	5,116	1,789	156,000	0,358
	Evet	9	4,556	2,351		
İletişim	Hayır	43	7,000	1,718	180,000	0,739
	Evet	9	6,889	1,167		
Hayal Gücü	Hayır	43	6,047	1,690	165,500	0,491
	Evet	9	5,667	1,414		
Otizm Spektrum Genel	Hayır	43	31,047	4,588	142,500	0,216
	Evet	9	28,889	2,804		

Zihinsel engelli çocuk annelerinin sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının akrabalarda psikiyatrik tanı almış biri olma durumu değişkenine göre anlamlı bir

farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 23. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Çocuğun Cinsiyetine Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	MW	p
Sosyal Beceri	Kız	24	6,750	1,511	316,500	0,714
	Erkek	28	6,714	1,922		
Dikkati Kaydırabilme	Kız	24	6,167	1,786	294,500	0,438
	Erkek	28	5,786	1,548		
Ayrıntıya Dikkat Etme	Kız	24	4,750	1,894	284,500	0,339
	Erkek	28	5,250	1,878		
İletişim	Kız	24	7,042	1,574	324,500	0,830
	Erkek	28	6,929	1,698		
Hayal Gücü	Kız	24	5,792	1,865	285,000	0,341
	Erkek	28	6,143	1,433		
Otizm Spektrum Genel	Kız	24	30,500	4,549	311,000	0,645
	Erkek	28	30,821	4,321		

Zihinsel engelli çocuk annelerinin sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının çocuğun cinsiyeti değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 24. Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin Diğer Çocuklarda Sorun Olma Durumuna Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	MW	p
Sosyal Beceri	Hayır	47	6,638	1,725	81,500	0,252
	Evet	5	7,600	1,673		
Dikkati Kaydırabilme	Hayır	47	5,809	1,624	52,500	0,040
	Evet	5	7,400	1,342		
Ayrıntıya Dikkat Etme	Hayır	47	5,000	1,900	107,500	0,753
	Evet	5	5,200	1,924		
İletişim	Hayır	47	7,021	1,674	93,000	0,438
	Evet	5	6,600	1,140		
Hayal Gücü	Hayır	47	5,979	1,674	113,500	0,900
	Evet	5	6,000	1,414		
Otizm Spektrum Genel	Hayır	47	30,447	4,452	72,500	0,161
	Evet	5	32,800	3,347		

Katılımcıların dikkati kaydırabilme puanları ortalamalarının diğer çocuklarda sorun olma durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur(Mann Whitney U=52,500; $p=0,040<0,05$). Diğer çocukta sorun olmayanların dikkati kaydırabilme puanları ($x=5,809$), diğer çocukta sorun olanların dikkati kaydırabilme puanlarından ($x=7,400$) düşük bulunmuştur.

Katılımcıların sosyal beceri, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü, otizm spektrum genel puanları ortalamalarının diğer çocuklarda sorun olma durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$).

SONUÇ

Bu çalışmada; otistik ve zihinsel engelli çocukların annelerinin otistik belirti gösterme eğilimleri karşılaştırılmıştır. Araştırmaya; otizm tanısı almış 110 çocuğun annesi ile kontrol grubu olarak 52 zihinsel engelli çocuğun annesi dâhil edilmiştir. Veri toplama aracı olarak; demografik bilgi formu ile beraber normal bireylerde eşik altı otistik özellikleri ölçmeye yönelik bir öz-bildirim anketi olarak geliştirilen 50 maddelik Otizm- Spektrum Anketi (OSA) kullanılmıştır.

Araştırmanın birinci sorusu “Otizm ve zihinsel engelli tanısı olan çocukların annelerinin OSA alt ölçekleri olan sosyal beceri, dikkati kaydırabilme, ayrıntıya dikkat etme, iletişim, hayal gücü boyutlarından toplam OSA ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık var mıdır” idi. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; zihinsel engelli çocuk sahibi annelerin yalnızca sosyal beceri puanları, otizmlili çocuk sahibi annelerin sosyal beceri puanlarından yüksek bulunmuştur.

Bu sonuç otistik çocukların anne-babalarında sosyal anlamda beceri kusurlarının var olduğunu gösteren araştırma bulguları (Akt. Kadak, 2011)ile paralellik göstermektedir. Benzer şekilde Wolf ve arkadaşlarının (1988) yılında otistik çocuklar ile zihinsel engelli çocukların anne babalarıyla yaptıkları görüşmelerde otistik çocuğa sahip anne-babaların verdikleri cevaplarda sosyal iletişimlerinde tuhafılık, empati yapamama ve görüşme yapan kişiye uyum göstermekte zorluk yaşadıklarını bildirmişlerdir (Akt. Çıtır, 2013).

Ek olarak bu bulgular otistik olan bireylerin anne-babalarının normal gelişim gösteren çocukların anne babalarına göre özellikle sosyal beceriler ve iletişim noktasında daha yüksek olarak geniş otizm fenotipi özelliklerini gösterdiğini bildiren araştırma bulgularıyla da paralellik göstermektedir (Bishop, Maybery, Maley, Wong, Hill, Hallmayer, 2004, Köse, Bora, Erermiş, Özbaran, Bildik, Aydın, 2013, s.20 Aktaran Aydın ve Saraç, 2014).

Fırat, Diler, Avcı ve Seydaoğlu (2002), da otistik çocuk annelerini zihinsel engelli çocuklarmanneleriyle karşılaştırdıkları araştırmalarında, otistik çocukların annelerinin obsesif- kompulsif, kişilerarası hassasiyet, depresyon, anksiyete, öfke-düşmanlık, paranoid düşünceler, psikotizm alt ölçeklerinden zihinsel engelli çocuğu olan annelere nazaran daha yüksek puan aldıklarını bunun da sosyal beceri açısından farklılaşmada anlamlı bir bulgu olduğunu belirtmişlerdir.

Araştırmanın ikinci sorusu otizmlili çocukların annelerinin eğitim, mesleği, sosyoekonomik düzeyi, çocuğun ailedeki doğum sırası, annenin yaşı, medeni durumu, kaç çocuğu olduğu, aile tipi, yakın akrabalarda psikiyatrik tanı almış birinin olup olmadığı, çocuğun cinsiyeti ve annenin diğer çocuklarında tanılanmış bir sorun olup olmadığı değişkenlerine göre otizm puanlarında anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığıydı.

Bu açıdan bakıldığında genel olarak çocuğun sırası; anne yaşı; sosyoekonomik düzey; annenin ilişki durumu; çocuk sayısı; aile tipi; çocuğun cinsiyeti; çocuklarda sorun olma durumu değişkenlerinin annelerin eşik altı otistik özelliklerinde istatistikî açıdan anlamlı bir fark oluşturmadığı görülmektedir.

Eşin eğitim düzeyi, çocuğun sırası ve anne yaşı değişkenlerinin ise istatistikî anlamlılık düzeyi düşük olsa da (sırasıyla sosyal beceri, $p=0,09$; dikkati kaydırabilme $p=0,06$, ve $p=0,07$) annelerin Eşik Altı Otistik Özelliklerinin puanlarında farklılık oluşturduğu dikkat çekmektedir. Sencar (2007), otistik anne-baba grubunda üniversite mezunu olanların sosyal destek gelişmişliklerinin ilköğretim mezunlarına göre daha fazla olduğunu ifade etmiştir.

Best ve meslektaşları (2015) katılımcıların otistik eğilimleri ile eğitim düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki olduğunu göstermişlerdir. Bu doğrultuda, eğitim düzeyinin artışı otistik eğilimleri de arttırmaktadır. Diğer taraftan akademik başarı düzeyinin artması da otistik eğilimleri arttırmaktadır. Benzer şekilde Kung ve meslektaşları (2016) da eğitim düzeyinin otistik eğilimleri etkilemesine istinaden kontrol edilmesi gereken bir değişken olduğunu belirtmişlerdir. Bu noktada değinilmesi gereken özelliğin düşük otistik eğilimle beraber artan sosyal ilişki yetisi

olduğunu vurgulamaktadır (Aktaran Robbins vd., 2009). Görüldüğü üzere literatürde eğitim düzeyi ve otistik eğilime dair farklı çalışma sonuçları dikkat çekmektedir.

Daha büyük ölçekli çalışmalarda bu değişkenlerin tekrar incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Otizimli çocuklara sahip annelerin eşik altı otistik özelliklerinin meslek türüne göre ortalamaları incelendiğinde; mesleği öğretmen olanların sosyal beceri düzeyleri, mesleği ev hanımı olanların sosyal beceri düzeylerinden yüksek olarak saptanmıştır. Mesleği öğretmen olanların sosyal beceri düzeyleri, mesleği emekli olanların sosyal beceri düzeylerinden yüksektir. Yapılan bir çalışmada otistik çocuğa sahip ebeveynlerle kontrol grubu arasında meslek durumu açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (Aktaran Kadak, 2011). Çalışmanın bulguları bu sonuçlarla paralellik göstermemektedir.

Diğer çocukta sorun olup olmama değişkenine göre annelerin dikkatini kaydırabilme düzeylerinde farklılık bulunmuştur. Diğer çocuklarında sorun olan annelerin dikkati kaydırabilme düzeyleri daha yüksektir.

Araştırmanın üçüncü sorusu, zihinsel engelli tanısı almış çocukların annelerinde OSA ölçeğinden alınan puanlar açısından, annenin eğitim düzeyi, annenin mesleği, sosyoekonomik düzeyi, çocuğun ailedeki doğum sırası, annenin yaşı, annenin medeni durumu, annenin kaç çocuğu olduğu, aile tipi, yakın akrabalarda psikiyatrik tanı almış birinin olup olmadığı, çocuğun cinsiyeti, annenin diğer çocuklarında tanılanmış bir sorun olup olmadığı değişkenlerine göre farklılık göstermekte miydi?

Zihinsel Engelli çocuklara sahip annelerin eşik altı otistik özelliklerinin değişkenlere göre ortalamaları incelendiğinde, eğitim, meslek, sosyoekonomik düzey, çocuğun sırası, medeni durum, çocuk sayısı, aile tipi, çocuğun cinsiyeti, akrabalarda psikiyatrik tanı almış biri olma durumu açısından anlamlı farklılaşma oluşturmadığı saptanmıştır.

Ancak benzer şekilde zihinsel engelli çocukların annelerinin dikkati kaydırabilme alt boyut ailede başka engelli çocuk olup olmama değişkenine göre farklılaşmaktadır.

Diğer çocuklarında sorun olmayan annelerin dikkatlerini kaydırabilme düzeyleri, diğer çocuklarında sorun olan annelerin dikkati kaydırabilme düzeylerinden daha düşük bulunmuştur. Bu bulgu konuyla ilgili daha fazla araştırma yapılmasının yararlı olacağını düşündürmektedir.

Otizmlı çocuğa sahip annelerin dikkati kaydırabilme puanları diğer çocuklarda sorun olma durumu değişkeni açısından bakıldığında anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır.

ÖNERİLER

İleride yapılacak araştırmalar için öneriler aşağıda sıralanmıştır;

Otistik ve zihinsel engelli çocuğa sahip olan annelerin değerlendirmelerinin yanı sıra babalarla da benzer araştırmaların yapılması

Benzer araştırmanın daha büyük ölçekte yapılması

Otizimli çocuğun annesiyle karşılaştırma yapmak için başka engel grubuna sahip çocuğu olan annelerle de karşılaştırılması

Araştırma sonuçlarına göre, otizmli çocuğa sahip olan annelerin eğitim düzeyleri arttıķça eşik altı otistik belirtilerin arttığı düşünülürse, lise ve üniversite mezunu annelere yönelik destek çalışmalarının düzenlenmesi.

EKLER

EK 1: Demografik Bilgi Formu

DEMOGRAFİK BİLGİLER:

1. Otizmli çocuğunuzun yaşını belirtiniz?
.....
2. Otizmli çocuğunuz kaçınıcı çocuğunuzdur?
() ilk () İkinci () Üçüncü () Dördüncü () Diğer..... (belirtiniz)
3. Otizmli çocuğunuzun cinsiyetini belirtiniz.
() Kız () Erkek
4. Sizin Yaşınız?
5. İlişki durumunuz?
() Evli () Bekar () Boşanmış () Evli ama ayı yaşıyor () Eşin vefatı-Dul
6. Kaç çocuğunuz var?
() Tek () İki () Üç () Dört () Diğer
7. Diğer çocuklarınızın tanılanmış herhangi bir sorunu var mı?
() Evet () Hayır
8. Yanıtınız evet ise, tanı almış olan çocuğunuzun sorunun türünü ve cinsiyetini belirtin
 1. Çocuk Kız () Erkek() Zihinsel Engelli () Otizm () Asperger sendromu ()
Down sendromu () Diğer
 2. Çocuk Kız () Erkek() Zihinsel Engelli () Otizm () Asperger sendromu ()
Down sendromu () Diğer
 3. Çocuk Kız () Erkek() Zihinsel Engelli () Otizm () Asperger sendromu ()
Down sendromu () Diğer
 4. Çocuk Kız () Erkek() Zihinsel Engelli () Otizm () Asperger sendromu ()
Down sendromu () Diğer
9. Evde kimlerle yaşıyorsunuz?
() Çekirdek Aile () Geniş Aile ()Diğer belirtiniz.....
10. Eğitim Düzeyiniz
() Okuma-Yazma bilmiyor () Okuma –yazma biliyor () İlkokul mezunu () Ortaokul mezunu
() Lise mezunu () Üniversite mezunu ve üstü
11. Mesleğinizi belirtiniz
.....
12. Eşinizin yaşı?.....

13. Eşinizin Eğitim Düzeyi

- Okuma –yazma bilmiyor Okuma-yazma biliyor İlkokul mezunu Ortaokul mezunu
 Lise mezunu Üniversite mezunu ve üstü

14. Eşinizin mesleğini belirtiniz.

.....

15. Sosyoekonomik düzeyinizi nasıl değerlendirirsiniz?

- Çok iyi İyi Orta Kötü Çok Kötü

16. Yakın akrabalarınızda psikiyatrik tanı almış olan biri var mı?

- Evet Hayır

Yanıtınız Evet ise; yakınlık derecesi ve tanısını belirtiniz.

.....

EK 2: Otizm Spektrum Anketi (OSA)
OA

TÜM BİLGİLER KESİNLİKLE GİZLİ TUTULACAKTIR

İsim :
Doğum Tarihi :

Cinsiyet :
Bugünün Tarihi :

Anketi Nasıl Dolduracaksınız ?

Aşağıda bazı ifadelerin listesi bulunmaktadır. Lütfen her ifadeyi çok dikkatli okuyunuz ve hangi şiddetle kabul veya red ettiğinizi, cevabınızı daire içine alarak oranlayınız.

Örnekler :

Ö.1 : Risk almaya istekliyimdir.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
Ö.2 : Tavla, okey gibi oyunları oynamayı severim.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
Ö.3 : Müzik aleti çalmayı öğrenmenin kolay olduğunu düşünürüm.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
Ö.4 : Diğer kültürleri etkileyici bulurum.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum

1-) İşleri tek başıma yapmaktansa başkaları ile birlikte yapmayı tercih ederim.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
2-) İşleri tekrar tekrar aynı şekilde yapmayı tercih ederim.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
3-) Hayal ederek zihnimde bir resim yaratmak benim için kolaydır.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
4-) Sıklıkla bir işe diğer işleri gözden kaçırarak kadar kendimi kaptırırım.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
5-) Sıklıkla diğerlerinin dikkat etmedikleri durumlarda, ben küçük gürültülere dikkat ederim.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
6-) Genellikle araba plakalarına veya benzer sıralı bilgilere dikkat ederim.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
7-) Ben nazik olduğumu düşünsem de, diğer insanlar sıklıkla söylediklerimin kaba	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum

olduğunu belirtiyorlar.				
8-) Bir hikaye okurken, karakterlerin neye benzediklerini kolaylıkla hayal edebilirim.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
9-) Olayların tarihlerini bilmekten çok hoşlanırım.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
10-) Sosyal bir ortamda, farklı insanların konuşmalarını kolaylıkla takip edebilirim.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
11-) Sosyal ortamlarda rahat ederim.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
12-) Diğerlerinin dikkat etmediği ayrıntılara dikkat etme eğilimindeyim.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
13-) Kütüphaneye gitmeyi bir partiye tercih ederim.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
14-) Hikaye uydurmak bana kolay gelir.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
15-) Cansız şeylerden çok insanlar ilgimi çeker.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
16-) Derin ilgi alanlarım vardır ancak ya sürdüremezsem diye üzülürüm.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
17-) Sosyal muhabbetten (lak-lak) hoşlanırım.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
18-) Ben konuşurken, başkalarının söze girmek istediklerini hiç fark etmiyorum.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
19-) Rakamlarla ilgilenirim.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
20-) Bir hikaye okurken karakterlerin niyetlerini çıkarsamak bana zor gelir.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
21-) Kurgu okumaktan özellikle hoşlanmam (yazar tarafından hayal edilerek yazılmış hikaye, roman gibi eserler).	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
22-) Yeni arkadaşlar edinmeyi zor bulurum.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum

23-) Her zaman işlerdeki kalıplara dikkat ederim.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
24-) Tiyatroya gitmeyi, müzeye gitmeye tercih ederim.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
25-) Günlük rutinim (alıştığım günlük düzenimin) bozulması beni üzmez.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
26-) Sık sık sohbetin akışını nasıl sürdüreceğimi bilmediğimi düşünürüm.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
27-) Birisi benimle konuşuyorken “satır aralarını okumayı” kolay bulurum.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
28-) Resmin bütününe, genellikle küçük ayrıntılardan daha çok konsantre olurum.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
29-) Telefon numaralarını hatırlamada çok iyi değilimdir.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
30-) Bir durum veya bir insanın görünüşündeki küçük değişikliklere sıklıkla dikkat etmem.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
31-) Beni dinleyen biri sıkılmaya başladıysa bunu hissedebilirim.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
32-) Bir defada birden çok şey yapmak bana kolay gelir.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
33-) Telefonda konuşurken, konuşma sırasının ne zaman bende olduğundan emin olamam.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
34-) İşleri spontan (içimden geldiği gibi) olarak yapmaktan hoşlanırım.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
35-) Şakanın püf (can alıcı) noktasını en son anlayan sıklıkla benimdir.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
36-) Kişinin sadece yüzüne bakarak, ne düşündüğünü veya hissettiğini çıkarsamayı kolay bulurum.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
37-) Eğer birisi yapmakta olduğum işi bölse o işe çok çabuk geri	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum

dönebilirim.				
38-) Sosyal muhabbette iyiyimdir.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
39-) İnsanlar sıklıkla sürekli aynı şey üzerinde uğraştığını söylerler.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
40-) Küçükken, diğer çocuklar ile rol yapmayı da içeren oyunlar oynamaktan hoşlanırdım.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
41-) Bazı şeylerin kategorileri (sınıfları) hakkında bilgi toplamayı severim (örn; araba tipleri, kuş tipleri, tren tipleri, bitki tipleri vs..).	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
42-) Başka biri gibi olmanın neye benzeyebileceğini hayal etmek bana zor gelir.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
43-) Katıldığım etkinlikleri özenle planlamaktan hoşlanırım.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
44-) Önemli günlerden (doğum günü partisi, düğün,...) hoşlanırım.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
45-) İnsanların niyetlerini anlamak bana zor gelir.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
46-) Yeni durumlar beni kaygılandırır.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
47-) Yeni insanlarla tanışmaktan hoşlanırım.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
48-) İyi bir diplomatımdır (insan ilişkilerinde her iki tarafı da idare edip çıkarlarımı korumayı bilirim).	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
49-) İnsanların doğum günlerini hatırlamakta iyi değilimdir.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
50-) Çocuklarla rol yapmayı da içeren oyunlar oynamak bana çok kolay gelir.	Kesinlikle katılıyorum	Sıklıkla katılıyorum	Bazen katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum

Bu anketi doldurduğunuz için teşekkür ederiz. Lütfen, istediğiniz yanıt seçtiğinizi ikinci kez kontrol etmek için yanıtlarınızı gözden geçiriniz.....

KAYNAKÇA

Amerikan Psikiyatri Birliği, *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı*, Beşinci Baskı (2014), Tanı Ölçütleri Başvuru El kitabı'ndan, çev. Köroğlu E, Hekimler Yayın Birliği, Ankara.

Aydın, A. ve Saraç, T., (2014). Otistik Bireylerin Özellikleri İle Ebeveynlerinin Geniş Otizm Fenotipi ve Aleksitimik Özelliklerinin İncelenmesi, *International Journal of SocialScience*,24, 183-209

Bölte S. (2012) Briefreport: the Social Responsiveness Scale for Adults (SRS-A): initial results in a German cohort. *J Autism Dev Disord*; 42(9):1998-1999

Bradley R. H. (2002) *Environment and parenting*. In: Handbook of Parenting: Vol. 2. Biology and Ecology of Parenting, 2nd edn. (ed. M. H. Bornstein), pp. 281–314. Lawrence Erlbaum, Mahwah, NJ.

Bradley R. H. & Corwyn R. F. (2004) *Family process'' investments that matter for child well-being*. In: Family Investment in Children's Potential: Resources and Parenting behaviours that promote success (eds A. Kalil & T. DeLeire), pp. 1–32. Lawrence Erlbaum, Mahwah, NJ.

Campbell F. A. & Ramey C. T. (1994) Effects of early intervention on intellectual and academic achievement: a follow-up study of children from low-income families. *Child Development* 65, 684–698.

Constantino JN, Todd RD. (2005) Intergenerational transmission of subthreshold autistic traits in the general population. *Biol Psychiatry*;57(6):655-660.

Constantino JN, Charman T. (2012) Gender bias, female resilience, and the sex ratio in autism. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*;51(8):756-758

Constantino JN, Zhang Y, Frazier T, Abbacchi AM, Law P. (2010) Sibling recurrence and the genetic epidemiology of autism. *Am J Psychiatry*;167(11):1349-1356

Çıtır, S., (2013). *Yaygın Gelişimsel Bozukluğu Olan Bireylerde Otizm Spektrum Anketinin (OSA) Geçerliliğinin Gösterilmesi*, Tıpta Uzmanlık Tezi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Ankara

Darıca, N., Abidoğlu, Ü. ve Gümüşçü, Ş. (2000). *Otizm ve Otistik Çocuklar*. Ankara: Özgür Yayınları.

Davison, G.C., Neale, J.M. (2004). *Anormal Psikoloji*. (İ. Dağ, Çev.). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1997.)

De la Marche W, Noens I, Luts J, Scholte E, Van Huffel S, Steyaert J. (2012) Quantitative autism traits in first degree relatives: evidence for the broader autism phenotype in fathers, but not in mothers and siblings. *Autism*;16(3):247-260

Duygun, T., & Sezgin, N. (2003). Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri, Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18(52), 37-52.

Feldman M. A. (1997) *The effectiveness of early intervention for children of parents with mental retardation*. In *The Effectiveness of Early Intervention* (ed. M. J. Guralnick), pp. 171–191. Brookes, Baltimore, MD

Firat S., Avcı A., Diler R.S. , Yolga Tahiroğlu A., Seydaoğlu G., "Otistik ve zihinsel özürlü çocukların annelerinde kaygı, depresyon, aleksitimi ve genel psikolojik değerlendirme ortalamalarını etkileyen faktörler", 10. Ulusal Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Kongresi, Muğla Türkiye, 10-13 Mayıs 2000, ss.32-32

Fombonne E, Bolton P, Prior J, Jordan H, Rutter M. (1997) A family study of autism: cognitive patterns and levels in parents and siblings. *J Child PsycholPsychiatry*; 38: 667– 83

Güneş, A. (2005). *Otizm ve Otistik Çocukların Eğitimi*. İzmir: İlya İzmir Yayınevi

Günindi, N. (2008). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Altı Yaş Çocuklarının Sosyal Uyum Becerileri İle Anne-Babalarının Empatik Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Hedov, G., Annerén, G., & Wikblad, K. (2000). Self-perceived health in Swedish parents of children with Down's syndrome. *Quality of Life Research*, 9(4), 415-22.

Hodapp R. M., DesJardin J. L. & Ricci L. A. (2003) Genetic syndromes of mental retardation. *Infants and Young Children* 16, 152–160.

Kadak, M. T., (2011). *Otistik Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Çocukların Ebeveynlerinde Kişilik Özellikleri, Emosyonel Yüz İfadelerini Tanıma ve Geniş Otizm Fenotip İlişkisi*, Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İstanbul

Karasar, N. (2004). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Köse, S., Bora, E., Eremiş, S., Aydın, C., (2010). Otizm Spektrum Anketi Türkçe Formunun psikometrik özellikleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11: 253-260

Kayaalp, İ. (2000). *Otizm ve İletişim Problemi Olan Çocukların Eğitimi*. İstanbul: Evrim Yayınevi.

Lovaas O. I. (1987) Behavioral treatment and normal educational and intellectual functioning in young autistic children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 55, 3–9

Lukemeyer, A., Meyers, M. K., & Smeeding, T. (2000). Expensive Children in Poor Families: Out-of-Pocket Expenditures for the Care of Disabled and Chronically Ill Children in Welfare Families. *Journal of Marriage and Family*, 62(2), 399–415.

Melson G. F., Ladd G. W. & Hsu H-C. (1993) Maternal support networks, maternal cognitions, and young children's social and cognitive development. *Child Development* 64, 1401–1417

Morris.G.C. (2002). *Psikolojiyi Anlamak*. Ankara, Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Mukaddes, N.M. (2014). *Otizm Spektrum Bozuklukları*. İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri.

NICHD Early Child Care Research Network (1999) Chronicity of maternal depressive symptoms, maternal sensitivity, and child functioning at 36 months. *Developmental Psychology* 35, 1297–1310

Oltmanns, T., Neale, J. Ve Davison, G. (2003). *Anormal Davranışlar Psikolojisinde Vak'a Çalışmaları*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Öztürk, B., (2014). *Otizm Spektrum Bozukluklarının Genetik Etiyolojisinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Trabzon

Öngün, B., (2011). *Zihinsel Engellilerle Çalışmada Aile İle İşbirliğinin İdareci Açısından Faydaları*, Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Özsoy, A., Özkahraman, Ş., & Çallı, F., (2006). Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 8(3).

Powers, E. T. (2001). New Estimates of the Impact of Child Disability on Maternal Employment. *The American Economic Review*, 91(2), 135–139.

Robinson EB, Koenen KC, McCormick MC, (2011) Evidence that autistic traits show the same etiology in the general population and at the quantitative extremes (5%, 2.5%, and 1%). *Arch Gen Psychiatry*;68(11):1113-1121.

Seifer R. & Dickstein S. (2000) *Parental mental illness and infant development*. In *Handbook of Infant Mental Health 2nd edn* (ed. C. H. Zeanah Jr), pp. 145–160. The Guilford Press, New York.

Sencar B. (2007) *Otistik çocuğa sahip ailelerin algıladıkları sosyal destek ve stres düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi; Dokuz Eylül Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir

Sucuoğlu, B. (2009). *Otizm ve otistik bozukluğu olan çocuklar*. A Ataman, (Ed.), *Özel eğitime giriş içinde* (391-312). Ankara: Gündür Eğitim ve Yayıncılık.

Schwichtenberg AJ, Young GS, Sigman M, Hutman T, Ozonoff S. (2010) Can family affectedness inform infant sibling outcomes of autism spectrum disorders? *J Child Psychol Psychiatry*;51(9):1021-1030

Szatmari P, Jones MB, Holden J, Bryson S, Mahoney W, Tuff L, (1996) High phenotypic correlations among siblings with autism and pervasive developmental disorders. *Am J Med Genet*; 67: 354– 60.

Virkud YV, Todd RD, Abbacchi AM, Zhang Y, Constantino JN. (2009) Familial aggregation of quantitative autistic traits in multiplex versus simple autism. *Am J MedGenet B Neuropsychiatr Genet*;150B(3):328-334

Yosunkaya, E. (2013) Otizm Etiyolojisinde Genetik ve Güncel Perspektif, *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, Cilt: 76, Sayı: 4

